

***Leerlingen in het
voortgezet onderwijs***
Hoe zitten ze in hun vel?

**De leerlingen in het derde jaar van het
voortgezet onderwijs in Limburg:
Emotionele ontwikkeling**

Inventaar 3VO

Maastricht, augustus 2011
Trudie Schils

Kaans Rapport K04201103
© 2011, Kaans Maastricht University School of Business and Economics

Alle rechten voorbehouden. Alle auteursrechten en databankrechten ten aanzien van deze uitgave worden uitdrukkelijk voorbehouden. Behoudens de in of krachtens de Auteurswet gestelde uitzonderingen, mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Met dank aan Paul Jungbluth, Eva Feron, Elma Nap-Kolhoff en Lex Borghans voor constructieve feedback op eerdere versies van dit rapport.

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave.....	3
Inleiding.....	4
Schoolinzet, motivatie en welbevinden.....	5
Schoolinzet: huiswerk en spijbelgedrag	5
Schoolmotivatie en welbevinden.....	7
Steun in de omgeving en persoonlijkheid	12
Steun in de omgeving.....	12
Persoonlijkheid.....	14
Zelfbeoordeling en vertrouwen in de toekomst	17
Zelfbeoordeling vaardigheden	17
Vertrouwen in de toekomst.....	20
Maatschappelijke instelling en burgerschap.....	22
Samenvattende conclusie	25
Statistische onderbouwingen.....	29
Eerdere rapportages.....	31

Inleiding

Dit rapport is het derde deel in een reeks over de achtergrond en onderwijsprestaties van leerlingen in het derde jaar van het voortgezet onderwijs in Limburg.¹ Met de volledige reeks wordt een gedetailleerd beeld geschetst van de relaties tussen sociale achtergrond, intelligentie, persoonlijkheid, schoolprestaties en schooleffectiviteit in het voortgezet onderwijs in de provincie Limburg. Hiermee worden scholen ondersteund en gestimuleerd in hun streven naar opbrengstgericht(er) werken.² In het eerste deel staat een beschrijving van de onderzoeksopzet en respons. In het tweede deel wordt de populatiesamenstelling beschreven. In dit derde deel staan de volgende vragen centraal:

Hoe zitten de leerlingen in het derde leerjaar van het voortgezet onderwijs in hun vel?

*Hoe zit het met hun motivatie om te leren?
Hoeveel steun ervaren ze uit hun omgeving en van wie?
Hoeveel vertrouwen hebben ze in zichzelf en in de toekomst?
Hoe zit het met hun burgerschapsintenties?*

De dataverzameling is uitgevoerd in het voorjaar van 2010 en alle scholen in de provincie zijn benaderd voor het onderzoek, er is niet gewerkt met een steekproef. De voor deze rapportage gebruikte onderzoeksinstrumenten zijn:³

- een leerlingvragenlijst, ingevuld door 6.158 leerlingen (56,1 procent van alle 3VO-leerlingen in Limburg);
- een oudervragenlijst, ingevuld door 2.362 ouders (21,1 procent van alle 3VO-leerlingen in Limburg). Het kan zijn dat juist de ouders van leerlingen uit bepaalde sociale klassen gereageerd hebben, waardoor deze respons selectief kan zijn. Hiermee wordt rekening gehouden in de analyses.

Zowel de leerling- als oudervragenlijst bevat informatie over de persoonlijkheid van de leerling, onderwijsmotivatie, steun in de omgeving, het zelfvertrouwen van de leerling en burgerschap.

¹Voor een overzicht van de andere delen, zie de lijst achterin dit rapport. Alle rapporten zijn te downloaden via publicaties op www.kaans.nl.

²Zie www.kaans.nl voor meer informatie.

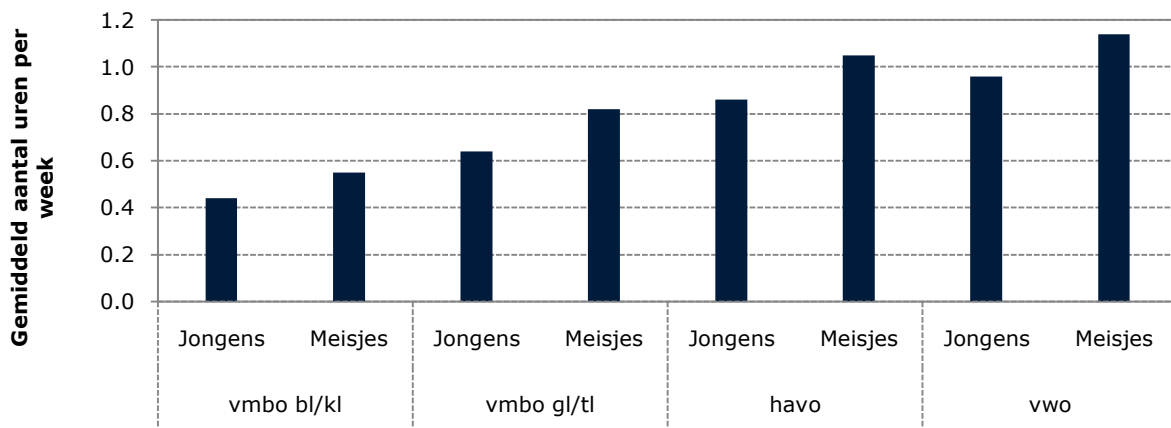
³Een uitgebreide beschrijving van de instrumentatie is te vinden in het rapport "Onderzoek onder leerlingen in het voortgezet onderwijs: Waarom? Hoe?" dat te downloaden is van www.kaans.nl.

Schoolinzet, motivatie en welbevinden

Schoolinzet: huiswerk en spijbelgedrag

Aan de ouders is gevraagd hoeveel uur de leerlingen dagelijks aan huiswerk besteden, zowel op een doordeweekse dag als in het weekend. Figuur 1 laat de resultaten zien. Leerlingen in het vmbo bl/kl besteden in totaal gemiddeld 5 uur per week aan hun huiswerk, leerlingen in het vmbo gl/tl ongeveer 7 uur, leerlingen in het havo ruim 9 uur en vwo'ers ruim 10 uur.⁴ Meisjes besteden gemiddeld meer tijd aan hun huiswerk dan jongens, ongeacht het onderwijsniveau waarop ze zitten.⁵ Een aantal ouders merkte wel op dat de leerlingen op school gelegenheid krijgen om huiswerk te maken en thuis niet veel meer hoeven te doen.

Figuur 1. Leerlingen in 3VO en hun huiswerk

Tabel 1 laat zien hoeveel moeite de ouders en de school doen ten aanzien van huiswerkbegeleiding van de leerlingen. Ongeveer de helft van de ouders van leerlingen in het vmbo en havo en tweederde van de ouders van vwo'ers zegt geen of nauwelijks ondersteuning te bieden bij het huiswerk. Zo'n 30 tot 40 procent van de ouders zegt ook dat de school geen of nauwelijks ondersteuning biedt. Iets meer dan een kwart van de ouders van leerlingen in het vmbo bl/kl zegt dat de school veel tot erg veel hulp bij het huiswerk biedt, voor de overige onderwijsniveaus is dit minder dan 20 procent. In sommige gevallen wordt door de ouders externe huiswerkbegeleiding ingehuurd. Dit gebeurt bij 10 procent van de leerlingen in het vmbo bl/kl, bij 20 procent van de vmbo gl/tl en vwo'ers en bij 25 procent van de havo-leerlingen. In de helft van de gevallen gaat het om incidentele begeleiding (vooral bij meisjes), in de andere helft over meer regelmatige begeleiding (vooral bij jongens). Dit wordt dan in de meeste gevallen buiten de school om geregeld.

⁴Onderwijsniveau verklaart 17 procent van de variatie in het aantal uren huiswerk dat leerlingen per week maken.

⁵Meisjes spenderen gemiddeld 9,7 uur aan hun huiswerk en jongens 7,9 uur. Verschil is significant op een 99%-betrouwbaarheidsinterval, t-waarde 8.84. Geslacht verklaart 4 procent van de variatie in het aantal uren huiswerk dat leerlingen per week maken.

Tabel 1. Hulp bij het huiswerk door ouders en school

		Van de ouders	Van de school
vmbo bl/kl	Geen	3,3	2,6
	Nauwelijks	42,9	29,6
	Tamelijk veel	35,5	40,3
	Veel	14,7	23,2
	Erg veel	3,7	4,3
vmbo gl/tl	Geen	5,0	3,3
	Nauwelijks	50,9	37,6
	Tamelijk veel	29,4	39,7
	Veel	11,1	15,8
	Erg veel	3,6	3,7
havo	Geen	2,2	2,4
	Nauwelijks	51,4	39,8
	Tamelijk veel	29,6	41,0
	Veel	12,1	14,7
	Erg veel	4,7	2,2
vwo	Geen	8,0	4,0
	Nauwelijks	58,2	38,1
	Tamelijk veel	22,2	40,9
	Veel	10,8	15,5
	Erg veel	0,9	1,6

Tabel 2 geeft het spijbelgedrag van de leerling weer, uitgesplitst naar onderwijsniveau en naar opgaaf volgens de leerling zelf of volgens de ouder. Circa driekwart van de leerlingen zegt nooit te spijbelen en ongeveer een vijfde deel zegt een enkele keer te spijbelen. Op het havo is dit een kwart van de leerlingen. Jongens zeggen vaker te spijbelen dan meisjes.⁶ De ouders gaan er overigens vaker van uit dat hun zoon/dochter niet spijbelt, waarbij geen verschil naar geslacht wordt gevonden. Als men spijbelt, is dit meestal één lesuur of een halve dag, maar toch spijbelt 8 procent van de spijbelende leerlingen een hele dag en 3 procent meerdere dagen. Ouders geven vaak aan niet te weten hoe lang hun zoon/dochter spijbelt.

Tabel 2. Spijbelgedrag leerlingen in 3VO naar onderwijsniveau

	Vmbo bl/kl		Vmbo gl/tl		Havo		Vwo	
	Leerling	Ouder	Leerling	Ouder	Leerling	Ouder	Leerling	Ouder
Spijbelen: aantal keren								
Nooit	72,5	82,2	74,7	80,7	71,2	82,0	76,4	90,0
Een enkele keer	19,6	13,4	19,5	16,3	24,2	13,7	20,9	8,4
Elke maand wel een keer	3,2	0,0	2,6	0,0	2,3	0,7	1,9	0,2
Elke week wel een keer	1,3	0,0	1,4	0,0	0,9	0,2	0,2	0,0
Zowat elke dag	3,5	0,0	1,8	0,3	1,4	0,0	0,7	0,0
Weet ik niet		4,5		2,8		3,4		1,4
Spijbelen: duur ¹								
Spijbelt nooit	34,2	51,4	48,5	69,9	51,9	60,0	56,2	60,7
Een lesuur	27,0	2,9	26,1	5,5	24,0	6,7	17,4	3,6
Een halve dag	15,8	8,6	13,9	5,5	13,2	6,7	14,9	5,4
Een hele dag	14,3	0,0	8,3	1,4	8,5	1,3	8,7	0,0
Meerdere dagen	8,7	5,7	3,3	2,7	2,3	5,3	2,9	7,1
Weet ik niet		31,4		15,1		20,0		23,2

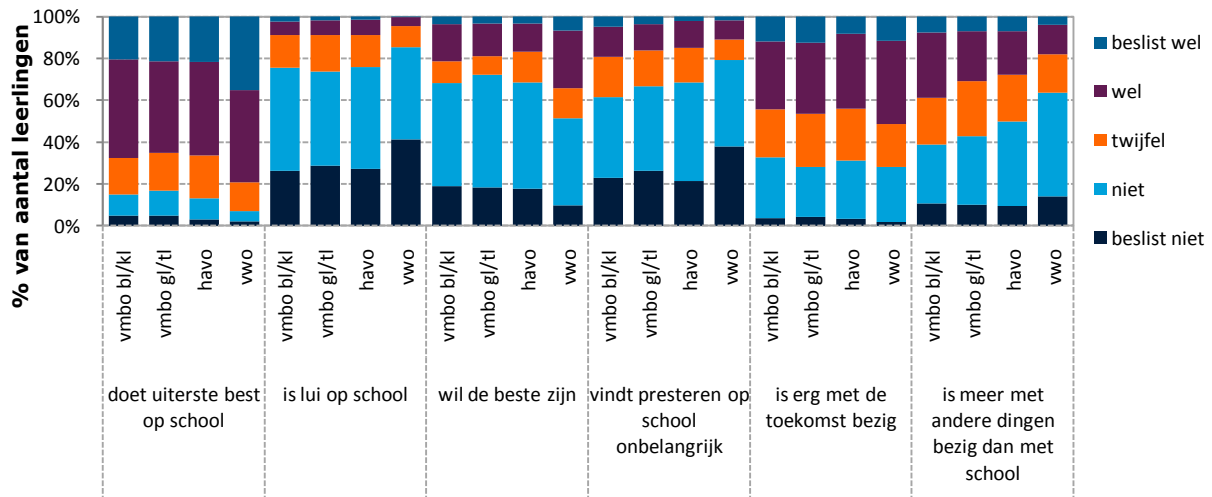
¹Deze vraag is alleen gerapporteerd voor de leerlingen die op de eerste vraag aan hebben gegeven wel eens te spijbelen. De tweede vraag is slechts door 1.000 leerlingen beantwoord. Opvallend is dat een deel toch weer antwoord nooit te spijbelen.

⁶Verskil is significant op een 99%-betrouwbaarheidsinterval, t-waarde 3,96.

Schoolmotivatie en welbevinden

Inzicht in de motivatie van leerlingen in het derde leerjaar van het voortgezet onderwijs kan nuttig zijn als het gaat om opsporen van potentiële vroegtijdig schoolverlaters. Daarom is motivatie een belangrijk onderdeel van het onderzoek. De exacte relatie met vroegtijdig schoolverlaten wordt niet in deze reeks rapporten behandeld, maar zal in één van de themarapporten aan de orde komen. Om inzicht te krijgen in de motivatie van de leerlingen is eerst aan de ouders gevraagd wat de houding van hun zoon/dochter is ten aanzien van school. Figuur 2 laat zien dat ruim 70 procent van de ouders vindt dat de leerling zijn uiterste best doet op school, bij vwo'ers zelfs 80 procent. Daarnaast stellen de ouders dat 60-80 procent van de leerlingen presteren op school belangrijk vindt (wederom het hoogste onder vwo'ers), maar slechts 25-35 procent van de leerlingen wil de beste zijn. Kortom: in de ogen van ouders willen de leerlingen wel presteren, maar ze zijn hierin niet sterk competitief. Circa 40 procent van de leerlingen is daarbij erg met de toekomst bezig. De laatste stelling laat zien dat 40 procent van de vmbo'ers meer met andere dingen dan school bezig is, tegenover 20 procent van de vwo'ers. Ouders hebben doorgaans het idee dat meisjes meer hun best doen op school dan jongens.

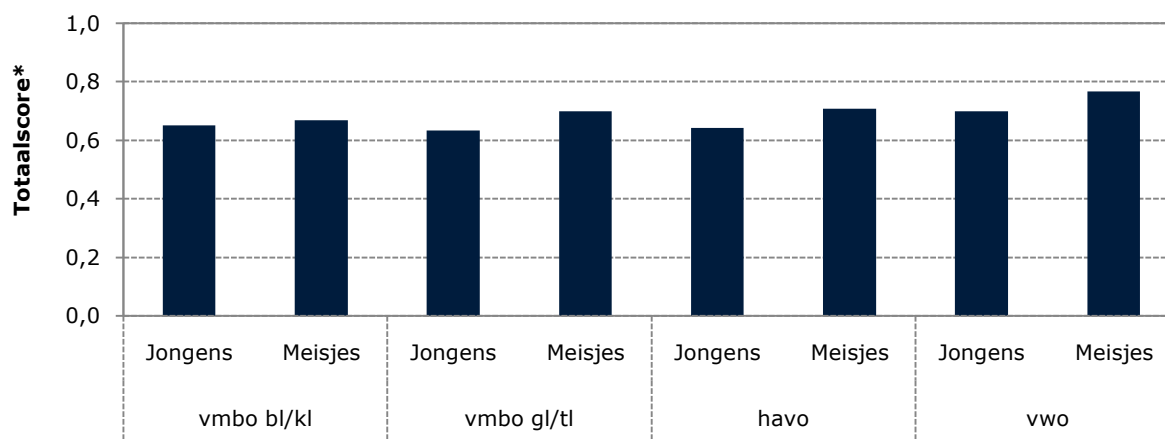
Figuur 2. Houding van leerlingen in 3VO ten aanzien van leren, volgens de ouders

Uit andere stellingen blijkt dat 60-80 procent van de ouders denkt dat de leerling vertrouwen heeft in school, waarbij het percentage oploopt met het onderwijsniveau. 75-80 procent van de ouders geeft aan dat hun zoon/dochter een goede relatie heeft met de leraren op school (meer bij meisjes dan bij jongens), waarbij 5 procent op het vmbo tl aangeeft dat er zeker geen goede relatie is. Tot slot geeft 60-65 procent van de ouders aan dat de leerling goede begeleiding op school krijgt. Dit laatste is het hoogste onder ouders van leerlingen op het vmbo bl/kl en vwo.

Figuur 3 toont de totale score voor schoolmotivatie volgens de ouders. Dit is de som van de scores op de afzonderlijke stellingen, waarbij een hogere score een hogere motivatie betekent. De score ligt tussen de 0.6 en 0.8, dus over het algemeen lijken de ouders goed te spreken te zijn over de houding ten aanzien van leren bij hun zoon of dochter. De houding van meisjes is doorgaans hoger dan die van jongens, waarbij het verschil het kleinste is bij de leerlingen in het vmbo bl/kl. Is er bij de meisjes een lineaire toename tussen de schoolhouding en het onderwijsniveau, bij de jongens wijken de leerlingen in het vmbo bl/kl af. Deze hebben een hogere score dan de jongens in het vmbo gl/tl en het havo. Het zijn de laagst opgeleide ouders (minder dan mbo-opleiding) en de hoogst opgeleide ouders (wo-opleiding) die hun zoon/dochter de hoogste score geven voor hun schoolhouding (0,71 in vergelijking met 0,68 voor de gemiddeld opgeleide ouders).

Figuur 3. Totale score houding van leerlingen in 3VO ten aanzien van leren, volgens de ouders

*Score loopt van 0 tot 1.

Ook aan de leerlingen zelf zijn een aantal stellingen voorgelegd waarmee hun motivatie ten aanzien van school en leren in het algemeen is gemeten. Middels een factoranalyse worden deze in twee groepen verdeeld⁷: motivatie ten aanzien van leren en werken die gevoed wordt door de aantrekkingskracht van de arbeidsmarkt en de meer intrinsieke motivatie tot leren. Deze twee factoren zijn overigens sterk met elkaar gecorreleerd (correlatie 0,45). Tabel 3 laat zien welke stellingen binnen elk motivatietype horen.

Tabel 3. Stellingen waarmee motivatie tot leren wordt gemeten bij 3VO-leerlingen

Motivatie ten aanzien van leren en werken	Intrinsieke motivatie tot leren
- Ik stop met deze school zonder hem af te maken	- Ik ga nog heel gemotiveerd doorleren
- Ik haal eerst mijn diploma op school	- Ik ga interessante dingen leren
- Ik ga alleen nog maar doorleren omdat het moet	- Ik ga nog doorleren omdat ik het leuk vind
- Zodra het kan, stop ik met werken	- Ik ga nog heel lang doorleren
- Ik ga liever werken dan leren	
- Ik ga een vak leren, maar buiten school	
- Zodra ik een baan kan krijgen, stop ik met leren	

Figuur 4 vat de totale scores van de stellingen binnen een groep samen voor de verschillende onderwijsniveaus. Er blijkt een positieve relatie tussen schoolmotivatie (beide typen) en het onderwijsniveau van de leerling.⁸ Ook zijn beide typen motivatie significant hoger voor meisjes dan voor jongens.⁹ In vergelijking met de beoordeling van de schoolmotivatie door de ouders, wijken vooral de jongens in het vmbo bl/kl af: De ouders geven deze jongens een relatief hogere score voor hun schoolmotivatie, terwijl dit niet blijkt uit de antwoorden van de leerlingen zelf.

Het merendeel van de leerlingen zegt school af te maken en een diploma te willen halen. Van de leerlingen in het vmbo bl/kl acht ongeveer 60 procent dit heel waarschijnlijk, van de vwo'ers 80 procent. De beslissing om school af te maken wordt deels gedreven door verplichting, want meer dan 15 procent van de leerlingen in het vmbo bl/kl zegt alleen door te leren omdat het moet (tegenover 5 procent van de vwo'ers) en circa 30 procent zou liever werken dan leren. Toch zouden leerlingen niet meteen met school stoppen als ze een baan zouden vinden. Circa 18 procent van de leerlingen in het vmbo bl/kl zou dat willen en slechts 6 procent van de vwo'ers.

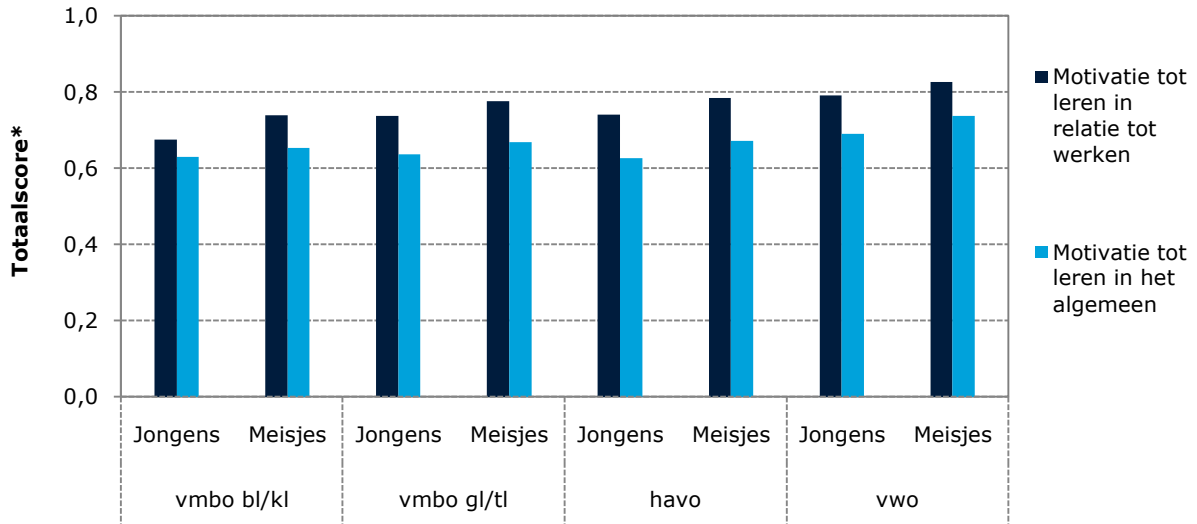
⁷In de bijlage staat de statistische onderbouwing voor de indeling in deze groepen.

⁸Significant op een 99%-betrouwbaarheidsinterval. Onderwijsniveau verklaart 5,4% van de variatie in de onderwijsmotivatie tussen leerlingen.

⁹Significant op een 99%-betrouwbaarheidsinterval. Geslacht verklaart 2,4% van de variatie in de onderwijsmotivatie tussen leerlingen.

Wat betreft de intrinsieke motivatie denken leerlingen nog wel heel gemotiveerd door te leren en vooral nog interessante dingen te leren, ze zijn in zekere zin leergierig. Maar als we kijken naar of ze doorleren omdat ze het leuk vinden, dan is een veel kleiner deel het hiermee eens en ook lijken leerlingen wat onduidelijker over of ze nog lang door willen leren. Dit beeld verschilt licht tussen de onderwijsniveaus: een kwart van de leerlingen in het vmbo bl/kl denkt nog lang door te leren, tegenover 35 procent van de vwo'ers.

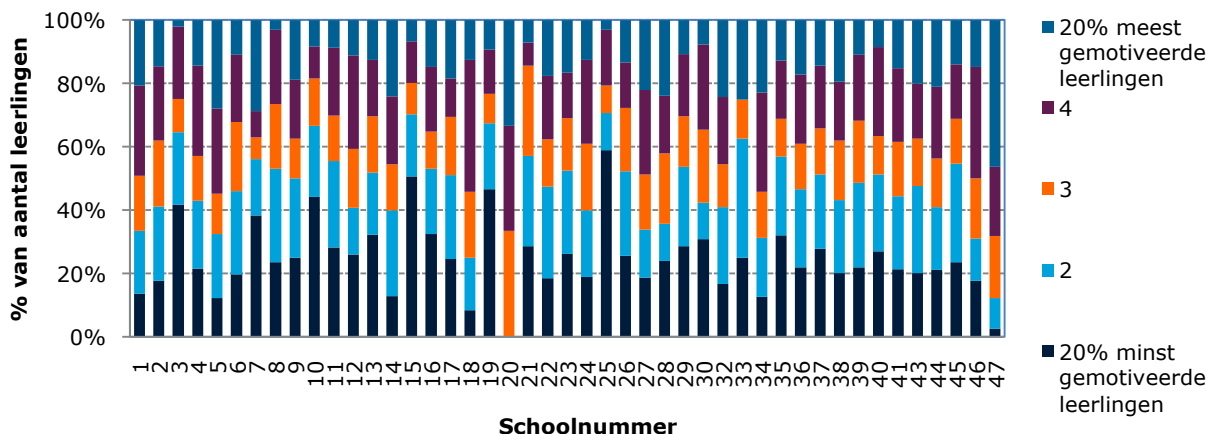
Figuur 4. Totale score schoolmotivatie van leerlingen in 3VO

*Score loopt van 0 tot 1.

Figuur 5 geeft een indicatie van verschillen in motivatie van leerlingen tussen scholen. Daartoe zijn de leerlingen in vijf groepen (kwintielen) verdeeld, variërend van de 20 procent minst gemotiveerde leerlingen tot de 20 procent meest gemotiveerde leerlingen. De figuur laat zien hoeveel procent van de leerlingen op school in een kwintiel zitten. Er is behoorlijk wat variatie tussen de scholen. Op een aantal scholen behoort meer dan 40 procent van de leerlingen tot de groep minst gemotiveerde leerlingen, terwijl op enkele andere scholen meer dan 30 procent van de leerlingen tot de groep meest gemotiveerde leerlingen behoort.

Figuur 5. Motivatie van leerlingen in 3VO op de verschillende scholen

Aan de leerlingen zijn vervolgens enkele stellingen voorgelegd om hun gevoel op school te meten, ofwel hun schoolwelbevinden. Factoranalyse laat zien dat deze stellingen uiteenvallen in een

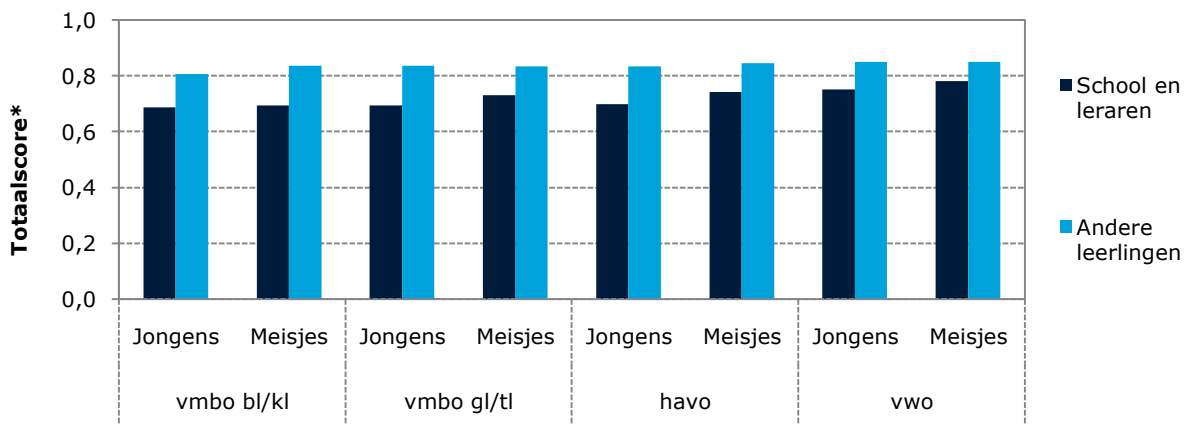
tweetal groepen¹⁰: gevoel gerelateerd aan de school en de leraren en gevoel gerelateerd aan de kinderen op school. Tabel 4 laat zien welke stellingen binnen elke groep horen. Zo horen de stellingen over de houding van de leraren bij het gevoel dat de leerling ten aanzien van de school in het algemeen heeft.

Tabel 4. Stellingen waarmee het gevoel op school wordt gemeten bij leerlingen in 3VO

Schoolwelbevinden – de school en de leraren	Schoolwelbevinden – de leerlingen
- Ik ga graag naar deze school	- Ik heb hier veel vriend(inn)en
- Ik heb een hekel aan deze school	- Ik heb vaak ruzie met de leerlingen hier
- Ik vind het leuk op deze school	- Sommige leerlingen pesten mij
- Ik verveel me op deze school	- De leerlingen hier vinden mij aardig
- De leraren vinden mij aardig	- In de klas voel ik mij soms alleen
- Als ik de hulp van de leraar wil, krijg ik die ook	- In de klas voel ik dat ik erbij hoor
- De leraren vinden mij best slim	
- De leraren doen erg hun best voor mij	

Figuur 6 vat de totale scores van de stellingen binnen een groep samen voor de verschillende onderwijsniveaus. Het merendeel van de leerlingen gaat graag naar school of vindt het leuk op school, waarbij meisjes hoger scoren dan jongens.¹¹ Ook is de positieve houding ten opzichte van de school hoger onder de vwo'ers (71 procent) en het laagste onder leerlingen in het vmbo bl/kl (46 procent).¹² Ongeveer een kwart van de leerlingen (met name jongens) zegt zich te vervelen op school. Deze verveling is het hoogste onder leerlingen in het vmbo, waar ongeveer 30 procent van de leerlingen zegt zich te vervelen, tegenover 27 procent op het havo en 19 procent op het vwo. Slechts een klein deel van de leerlingen zegt vaak ruzie met de andere leerlingen op school te hebben, wederom iets vaker voorkomend onder de laagste onderwijsniveaus.

Figuur 6. Totale score schoolwelbevinden van leerlingen in 3VO

*Score loopt van 0 tot 1.

Er heerst in het algemeen ook een positieve houding tegenover leraren. Ongeveer 70 procent van de leerlingen geeft aan dat als ze de hulp van de leraar nodig hebben, ze deze ook krijgen. Op het vwo geldt dit voor 76 procent van de leerlingen, op het vmbo bl/kl voor zo'n 60 procent van de leerlingen. Circa 40 procent van de leerlingen vindt dat de leraar zijn best doet voor hem en dit is nagenoeg gelijk voor de verschillende onderwijsniveaus. Op de stelling of de leraar denkt dat de leerling slim is, wordt wat terughoudender gereageerd. Circa de helft van de leerlingen denkt dat

¹⁰In de bijlage staat de statistische onderbouwing voor de indeling in deze groepen.

¹¹Verschil significant op een 99%-betrouwbaarheidsinterval bij gevoel ten aanzien van school en op 90%-betrouwbaarheidsinterval ten aanzien van andere leerlingen. Geslacht verklaart 3,8 procent van de variatie in het gevoel van schoolwelbevinden van leerlingen ten aanzien van school en 0,1 ten aanzien van de andere leerlingen.

¹²Onderwijsniveau verklaart 3,8 procent van de variatie in het gevoel van schoolwelbevinden van leerlingen ten aanzien van school en 4,6 ten aanzien van de andere leerlingen.

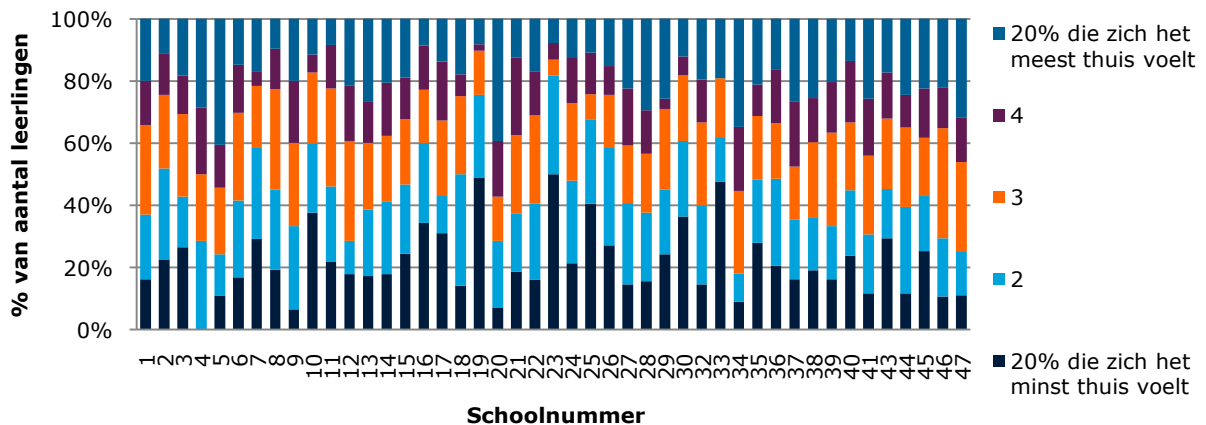
de leraar hem of haar slim vindt. Op het vmbo bl/kl is 35 procent het hiermee eens, op het vwo 57 procent.

Ook ten aanzien van het gevoel dat leerlingen hebben ten opzichte van andere leerlingen heerst een overwegend positief beeld: de meeste leerlingen hebben het gevoel dat ze tussen de andere leerlingen op de school passen en geaccepteerd worden. Dit beeld is nagenoeg gelijk voor alle onderwijsniveaus. Het aandeel van de leerlingen dat zegt gepest te worden is lager dan 10 procent, alsook het aantal leerlingen dat zich in de klas soms alleen voelt. Dit percentage is overigens het hoogste op het vmbo bl/kl, waar 11 procent van de leerlingen aangeeft gepest te worden, terwijl slechts 3 procent van de vwo'ers dit aangeeft.

Er is een matige correlatie tussen schoolmotivatie en schoolwelbevinden ten aanzien van de school (0.38) en een lage correlatie tussen schoolmotivatie en schoolwelbevinden ten aanzien van de leerlingen op school (0.14). Van de 20 procent minst gemotiveerde leerlingen voelt 40 procent zich niet thuis op school en 35 procent niet thuis tussen de andere leerlingen op school. Van de 20 procent meest gemotiveerde leerlingen voelt slechts 12 procent zich niet thuis op school en 20 procent niet thuis tussen de andere leerlingen op school.

Figuur 7 geeft een indicatie van verschillen in het schoolwelbevinden van leerlingen tussen scholen. Daartoe zijn de leerlingen in vijf groepen (kwintielen) verdeeld, variërend van de 20 procent die zich het minst thuis voelt op school tot de 20 procent die zich het meest thuis voelt op school. De figuur laat zien hoeveel procent van de leerlingen op school in een kwintiel zitten. Er is behoorlijk wat variatie tussen de scholen. Op een aantal scholen behoort bijna de helft van de leerlingen tot de groep leerlingen die zich het minst thuis voelt op school, terwijl op enkele andere scholen ongeveer 40 procent van de leerlingen tot de groep leerlingen behoort die zich het meest thuis voelt op school.

Figuur 7. Schoolwelbevinden van leerlingen in 3VO op de verschillende scholen

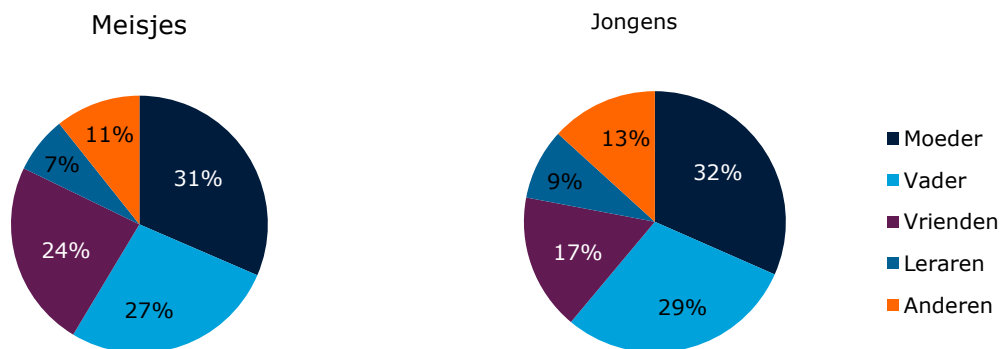

Steun in de omgeving en persoonlijkheid

Steun in de omgeving

Aan de leerlingen zijn tien stellingen voorgelegd waarmee gemeten wordt in hoeverre de leerlingen zich gesteund voelen door hun omgeving. Er zijn vijf referentiefiguren mogelijk: vader, moeder, broer/zus/vriend(in), leraren of anderen. Figuur 8 toont eerst het belang van deze verschillende referentiepersonen voor de leerlingen, dus ongeacht de hoeveelheid steun die de leerling in totaal ervaart. Van de steun die de leerling ervaart, is het meeste afkomstig van de ouders. Meisjes voelen zich vaker door hun vriendinnen of zussen ondersteund, terwijl jongens zich vaker gesteund voelen door anderen en iets vaker door de leraren.¹³

Figuur 8. Belang van referentiefiguren voor gevoel sociale inbedding door leerlingen

Tabel 5 laat de totale steun zien die de leerling ervaart op een bepaald terrein en door wie hij zich gesteund voelt. De tabel laat een aantal dingen zien. Ten eerste is het gevoel van steun doorgaans hoger bij vwo'ers dan bij vmbo'ers.¹⁴ Dit verschil is het grootste bij "wie denkt dat je goed kan leren", "wie wil dat je het leuk hebt op school" en "met wie praat je over wat er gebeurt in de wereld". Het verschil is het kleinste bij "wie helpt je met je huiswerk", "wie vertel je alles eerlijk", "wie troost je als je verdriet hebt", en "met wie maak je graag lol". Het verschil is omgekeerd bij "wie helpt je op de computer", daar ervaren de vmbo'ers meer steun dan de vwo'ers.

Ten tweede zijn er duidelijke verschillen tussen de verschillende gebieden waarop de leerlingen zich gesteund voelen. Het gevoel van sociale inbedding is het laagste bij "wie helpt je op de computer". Verder is het relatief laag bij "wie helpt je met het huiswerk", "met wie praat je over wat er op school gebeurt" en "wie vertel je alles eerlijk". Het gevoel van sociale inbedding is het hoogst als het gaat om "wie wil dat je het leuk hebt op school", "wie is er trots op je" en "wie denkt dat je goed kan leren".

Ten derde laat de tabel zien dat er grote verschillen zijn in de persoon van wie de leerling steun ervaart. Zoals eerder in figuur 6 bleek zijn de ouders op de meeste terreinen terug te vinden in de ervaren steun, waarbij ze de kleinste rol spelen bij "met wie maak je graag lol". Moeders scoren daarnaast laag op "wie helpt je op de computer". Bij broers/zussen en vriend(inn)en wordt met name steun gevonden als het gaat om "wie helpt je op de computer", "wie vertel je alles eerlijk", "met wie maak je graag lol" en "wie troost je als je verdriet hebt". De ervaren steun van de leraren concentreert zich op "wie helpt je met het huiswerk", "wie wil dat je het leuk hebt op school" en "wie denkt dat je goed kan leren".

¹³Verschillen significant op 99%-betrouwbaarheidsniveau (t-waarde voor vriendjes 24,66, t-waarde voor leraren 3,77, t-waarde voor anderen 4,11).

¹⁴Onderwijsniveau verklaart 2.5% van de verschillen in ervaren steun tussen leerlingen.

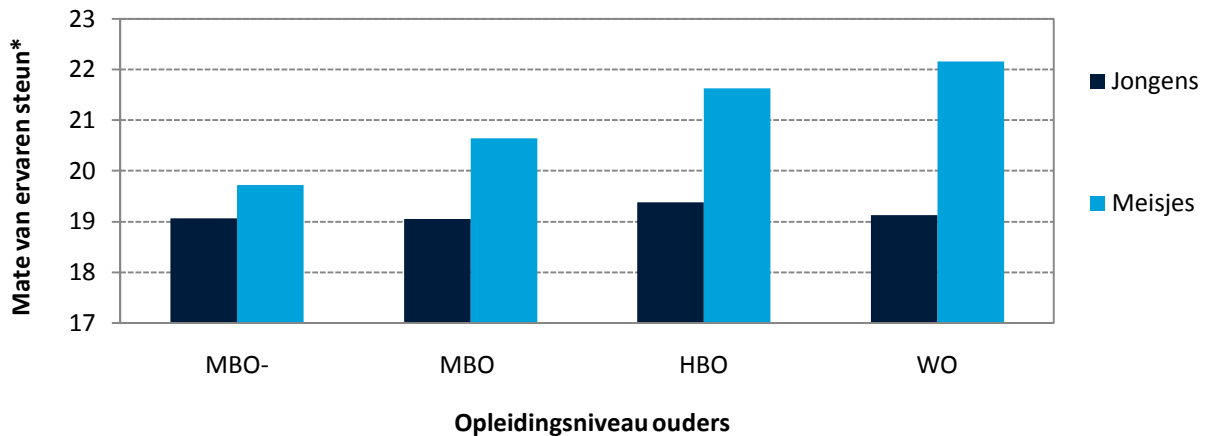
Tabel 5. Steun in de omgeving bij schoolse zaken

		Totale steun ¹	Door wie? (in percentages)				
			Moeder	Vader	Vrienden	Leraren	Anderen
Wie helpt je bij je huiswerk?	Vmbo bl/kl	0,31	31,3	25,0	17,6	15,9	10,2
	Vmbo gl/tl	0,32	30,7	25,9	17,8	15,0	10,6
	Havo	0,31	27,5	27,3	17,6	15,5	12,1
	Vwo	0,33	27,6	28,0	19,8	15,8	8,8
Met wie praat je over wat er op school gebeurt?	Vmbo bl/kl	0,30	45,5	30,4	8,6	6,1	9,4
	Vmbo gl/tl	0,30	46,1	31,3	9,7	5,2	7,6
	Havo	0,33	43,4	30,7	11,4	6,1	8,3
	Vwo	0,35	43,2	32,2	12,6	5,2	6,8
Wie wil dat je het leuk hebt op school?	Vmbo bl/kl	0,47	33,6	29,6	12,9	14,5	9,3
	Vmbo gl/tl	0,52	33,4	30,0	13,5	13,6	9,4
	Havo	0,55	31,6	29,1	14,7	13,9	10,7
	Vwo	0,62	29,6	28,2	16,1	15,0	11,2
Met wie praat je over wat er in de wereld gebeurt?	Vmbo bl/kl	0,34	32,1	27,8	16,8	8,5	14,8
	Vmbo gl/tl	0,37	32,2	29,5	17,7	7,1	13,5
	Havo	0,39	31,0	29,7	17,5	7,9	13,9
	Vwo	0,45	30,4	31,3	18,0	9,1	11,1
Wie helpt je op de computer?	Vmbo bl/kl	0,21	17,4	24,5	32,6	6,8	18,7
	Vmbo gl/tl	0,22	13,3	30,7	32,6	5,3	18,1
	Havo	0,19	10,2	33,3	32,7	2,8	20,9
	Vwo	0,19	9,8	38,2	33,2	3,3	15,5
Wie denkt dat je goed kan leren?	Vmbo bl/kl	0,37	36,0	31,6	10,0	12,0	10,6
	Vmbo gl/tl	0,43	35,8	31,9	11,7	11,9	8,7
	Havo	0,49	32,2	30,7	14,4	12,5	10,1
	Vwo	0,62	28,4	27,5	17,8	14,2	12,1
Wie vertel je altijd alles eerlijk?	Vmbo bl/kl	0,33	35,2	23,9	24,0	5,1	11,8
	Vmbo gl/tl	0,33	34,9	23,8	27,1	3,9	10,3
	Havo	0,34	32,3	24,2	28,7	4,2	10,5
	Vwo	0,35	33,2	25,1	29,2	4,1	8,4
Wie is er trots op je?	Vmbo bl/kl	0,45	36,3	33,1	14,7	5,5	10,5
	Vmbo gl/tl	0,48	36,1	33,3	16,0	4,9	9,7
	Havo	0,50	34,3	32,6	16,4	5,9	10,7
	Vwo	0,53	34,5	33,8	16,3	5,2	10,3
Wie troost je als je verdriet hebt?	Vmbo bl/kl	0,38	36,6	24,3	24,5	1,1	13,0
	Vmbo gl/tl	0,39	37,1	24,9	24,6	1,6	11,8
	Havo	0,39	37,6	25,2	25,7	1,0	10,5
	Vwo	0,42	38,4	27,0	24,7	1,2	8,7
Met wie maak je graag lol?	Vmbo bl/kl	0,43	22,8	20,0	32,4	4,2	20,4
	Vmbo gl/tl	0,43	20,4	19,9	35,5	3,4	20,9
	Havo	0,44	19,2	19,7	36,4	3,5	21,2
	Vwo	0,45	19,4	19,8	37,1	3,8	19,9

¹Totale steun gemeten op een schaal van 0 tot 1.

Figuur 9 laat de relatie tussen de mate van ervaren steun in de omgeving door de leerling en het opleidingsniveau van de ouders zien (ofwel sociaaleconomische status). Voor jongens geldt dat de mate van steun onafhankelijk is van de sociaaleconomische status van het gezin, maar voor meisjes zien we duidelijk een stijgende lijn: hoe hoger de ouders zijn opgeleid, hoe meer steun de meisjes in totaal ervaren.

Figuur 9. Ervaren steun in de omgeving en opleidingsniveau ouders

*Gemeten op een schaal van 0 tot 50.

Persoonlijkheid

Aan de leerlingen en hun ouders hebben we 28 stellingen voorgelegd waarmee de persoonlijkheid van de leerlingen gemeten wordt. Vanuit de literatuur worden er doorgaans vijf dimensies ('Big 5') van persoonlijkheid onderscheiden:

- Openheid: origineel, onafhankelijk, rebels tegenover behoudend, volgzzaam, onkritisch;
- Zorgvuldigheid: ijverig, voorzichtig, plichtsgetrouw tegenover ongedisciplineerd, gemakzuchtig, chaotisch;
- Extraversie; spontaan, lawaaiërig, spraakzaam tegenover gesloten, gereserveerd, individualistisch
- Meegaandheid; hartelijk, mild, tolerant tegenover bazig, dominant, veeleisend
- Emotionele stabiliteit: zeker, beheerst, gevoelloos tegenover teder, lichtgeraakt, paniekerig

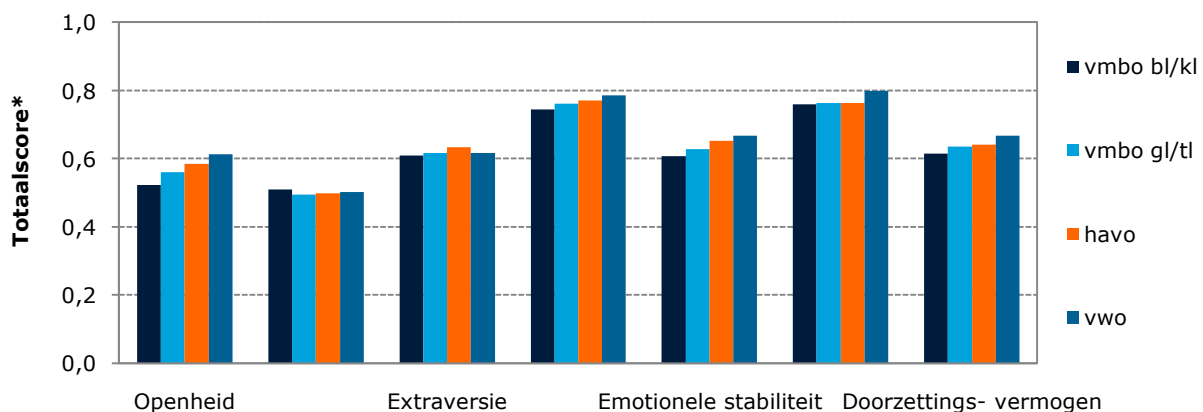
Daarnaast zijn prestatiegerichtheid en doorzettingsvermogen gemeten. Tabel 6 toont de stellingen en in hoeverre ze een positief of negatief effect op de betreffende persoonlijkheidsdimensie hebben. In de analyses is het de bedoeling om te onderzoeken in hoeverre persoonlijkheid een rol speelt bij de verklaring van verschillen in prestaties tussen leerlingen. In dit rapport zullen we echter eerst beschrijven welke persoonlijkheidstrekken we tegenkomen bij de leerlingen in 3VO en of de leerlingen hier hetzelfde over denken als hun ouders.

Tabel 6. Stellingen waarmee persoonlijkheid wordt gemeten bij leerlingen in 3VO

Openheid	Zorgvuldigheid	Extraversie
Gebruikt moeilijke woorden (+)	Doet klusjes meteen (+)	Praat weinig (-)
Barst van de ideeën (+)	Laat vaak spullen slingeren (-)	Is stil in een groep met vreemden (-)
Pikt snel dingen op (+)	Houdt zich altijd aan afspraken (+)	Is gangmaker op feestjes (+)
Heeft weinig fantasie (-)	Vergeet soms dat hij iets moet doen (-)	Vindt het leuk om met veel mensen te zijn (+)
Meegaandheid	Emotionele stabiliteit	Prestatiegerichtheid
Probeert mensen te helpen (+)	Raakt makkelijk van streek (-)	Vindt dat wat op school wordt geleerd er later weinig toe doet (-)
Is weinig geïnteresseerd in anderen (-)	Is snel gestrest (-)	Wil graag hoge punten halen (+)
Leeft mee met anderen (+)	Heeft vaak een wisselend humeur (-)	Wil later goed zijn in zijn beroep (+)
Is vriendelijk (+)	Heeft regelmatig een somber humeur (-)	Vindt je best doen belangrijk (+)
Doorzettingsvermogen		
Gaat door tot het gelukt is (+)		
Maakt af waar hij aan begonnen is (+)		
Stopt als iets te moeilijk wordt (-)		
Verliest gauw de moed als iets tegenvalt (-)		

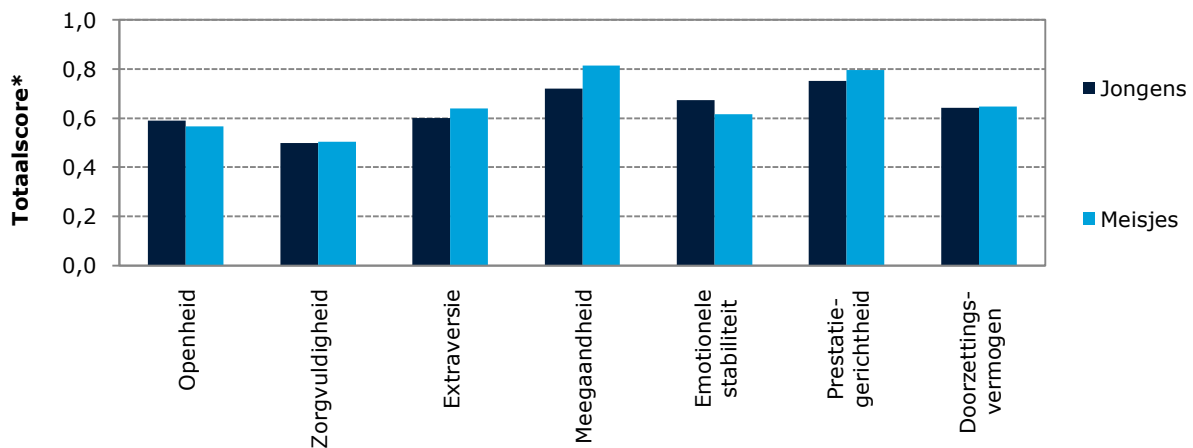
Figuur 10 toont de totale scores voor de zeven 'persoonlijkheidstrekken' naar onderwijsniveau en Figuur 11 naar geslacht. Naarmate de leerlingen op een hoger onderwijsniveau zitten, scoren ze gemiddeld hoger op openheid.¹⁵ Ze geven aan vooral vaker moeilijke woorden te gebruiken, meer te barsten van ideeën en sneller dingen op te pikken. Wat betreft het hebben van fantasie zijn de verschillen iets minder sterk. Jongens scoren iets hoger op openheid dan meisjes.¹⁶ Qua zorgvuldigheid en extraversie zien we nauwelijks verschil tussen de leerlingen op de diverse onderwijsniveaus. Vwo'ers geven iets vaker aan zich aan hun afspraken te houden, en vergeten iets minder vaak wat ze moeten doen, maar laten iets vaker hun spullen slingeren. Vmbo'ers geven vaker aan de gangmakers op feestjes te zijn en met name leerlingen in het vmbo bl/kl vinden het leuk om met veel mensen te zijn. Meisjes scoren hoger op extraversie dan jongens.¹⁷

Figuur 10. Persoonlijkheid leerlingen 3VO naar onderwijsniveau

*Score gemeten op een schaal van 0 tot 1.

Figuur 11. Persoonlijkheid leerlingen 3VO naar geslacht

*Score gemeten op een schaal van 0 tot 1.

Leerlingen in het havo en vwo blijken gemiddeld iets meegaander: ze geven iets vaker aan mensen te helpen, met anderen mee te leven en vriendelijk te zijn. Meisjes zijn een stuk meegaander dan jongens.¹⁸ Leerlingen van een lager onderwijsniveau scoren gemiddeld lager op emotionele stabiliteit, ze geven vooral vaker aan makkelijk van streek te raken, of een wisselend of somber

¹⁵Uit de literatuur blijkt dat openheid en intelligentie nauw verwant zijn, meer hierover in het derde rapport in deze reeks.

¹⁶Verskil is significant op een 99%-betrouwbaarheidsinterval, t-waarde 5,09.

¹⁷Verskil is significant op een 99%-betrouwbaarheidsinterval, t-waarde 7,41.

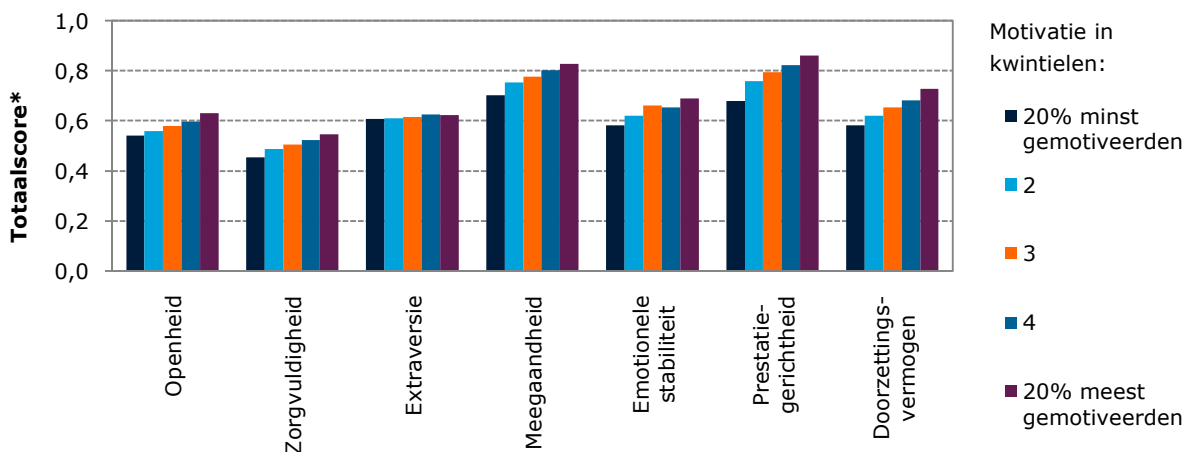
¹⁸Verskil is significant op een 99%-betrouwbaarheidsinterval, t-waarde 22,71.

humeur te hebben. Ouders vinden hun kinderen vaak meer meegaand en emotioneel stabiel dan de leerlingen zelf. Meisjes scoren ook lager op emotionele stabiliteit.¹⁹

Vwo'ers zijn gemiddeld genomen het meest prestatiegericht en beschikken over het meeste doorzettingsvermogen. Het omgekeerde geldt voor de leerlingen in het vmbo bl/kl. De vwo'ers geven vooral vaker aan door te gaan totdat iets gelukt is en minder vaak te stoppen als iets te moeilijk wordt. Met uitzondering van de vwo'ers geldt dat de ouders vaker denken dat hun zoon/dochter prestatiegericht of een doorzetter is dan de leerling zelf. Meisjes zijn meer prestatiegericht dan jongens, maar beschikken –naar eigen zeggen- niet over meer doorzettingsvermogen.²⁰

Figuur 12 laat de relatie zien tussen persoonlijkheid en schoolmotivatie. Daartoe zijn de leerlingen qua motivatie in 5 groepen verdeeld met steeds 20 procent in elke groep. Met uitzondering van extraversie scoren de meest gemotiveerde leerlingen hoger op alle persoonlijkheidsdimensies: ze zijn meer open, zorgvuldiger, meegaander, emotioneel stabiel, prestatiegerichter en beschikken over meer doorzettingsvermogen. De positieve correlatie tussen persoonlijkheid en motivatie is het sterkst bij prestatiegerichtheid (correlatie 0,40), meegaandheid (correlatie 0,29) en doorzettingsvermogen (correlatie 0,28). In een volgend rapport zullen we dieper ingaan op de relaties tussen persoonlijkheid, motivatie en leerprestaties.

Figuur 12. *Persoonlijkheid en motivatie*

*Score gemeten op een schaal van 0 tot 1.

¹⁹Verskil is significant op een 99%-betrouwbaarheidsinterval, t-waarde 10,39.

²⁰Verskil is significant op een 99%-betrouwbaarheidsinterval, t-waarde 9,85.

Zelfbeoordeling en vertrouwen in de toekomst

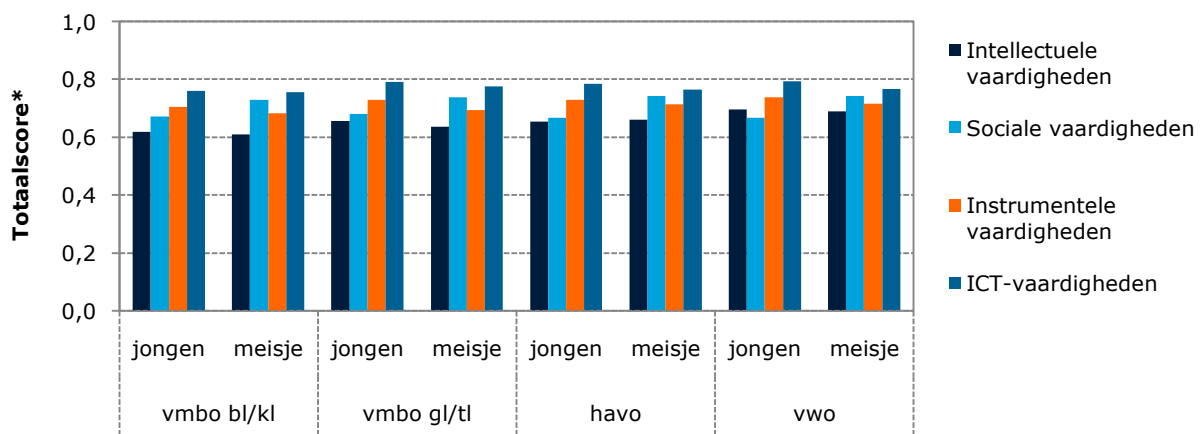
Zelfbeoordeling vaardigheden

Aan leerlingen is gevraagd zichzelf te beoordelen op een groot aantal vaardigheden. Deze kunnen in twee groepen worden onderverdeeld²¹: sociale of feminiene vaardigheden, of instrumentele of masculiene vaardigheden. Tabel 7 geeft een overzicht van de verschillende vaardigheden en Figuur 13 laat de totaalscores zien naar onderwijsniveau en geslacht. Opgemerkt moet worden de zelfbeoordeling die de leerling zichzelf op deze terreinen geeft sterk gerelateerd kan zijn aan wat hij/zij ervaart in zijn omgeving. Bijvoorbeeld een leerling die thuis ouders heeft die ingewikkelde zaken op de computer doen, kan zichzelf lager beoordelen ten aanzien van zijn ICT-vaardigheden dan een leerling wiens ouders de computer niet kunnen bedienen. Dit hoeft niet per se te betekenen dat de leerlingen ook daadwerkelijk verschillende ICT-vaardigheden hebben.

Tabel 7. Vaardigheden leerlingen in 3VO

Intellectuele vaardigheden	Instrumentele vaardigheden
Schrijven zonder fouten	De baas spelen over anderen
Opstel schrijven	Eigen mening geven
Voorlezen	Winnen bij ruzie
Hoofdrekenen	Zin doordrijven
Concentreren	Discussiëren
Nieuws volgen	Sporten
Sociale vaardigheden	ICT-vaardigheden
Tekenen en schilderen	Iets op de computer uitzoeken
Iemand troosten	Berichtjes sturen via email
Iets leuks doen met mijn kapsel	Foto's bewerken
Omgaan met anderen	Computerspelletjes
Leuke kleding uitzoeken en er leuk uitzien	Chatten
Muziek maken	Programma Word
	Programma Excel
	Surfen op het web

Figuur 13. Zelfbeoordeling vaardigheden door leerlingen 3VO

*Scores gemeten op een schaal van 0 tot 1.

Leerlingen van alle onderwijsniveaus beoordelen zichzelf het slechtst op hun sociale vaardigheden en het hoogst op hun ICT-vaardigheden. De zelfbeoordeling van de intellectuele vaardigheden neemt het sterkst toe met het onderwijsniveau, maar ook de beoordeling van instrumentele en

²¹In de bijlage staat de statistische onderbouwing voor de indeling in deze groepen.

ICT-vaardigheden vertoont een licht positieve relatie met het onderwijsniveau van de leerling. Meisjes beoordelen zich hoger op de sociale vaardigheden en jongens op de instrumentele en ICT-vaardigheden.

Binnen de intellectuele vaardigheden beoordelen de leerlingen zich het beste op voorlezen en concentreren en het minst op het nieuws volgen. Wat betreft de sociale vaardigheden vinden leerlingen zichzelf vooral goed in iemand troosten, omgaan met andere leerlingen en er leuk uitzien. Ze beoordelen zichzelf gemiddeld het slechtst op vaardigheden zoals tekenen en schilderen en muziek maken, de meer creatieve vaardigheden. Binnen de instrumentele vaardigheden krijgen eigen mening geven en sporten de hoogste beoordeling en de baas spelen over anderen de laagste. Qua ICT-vaardigheden vinden de leerlingen zich het beste in Word en surfen op het internet en het slechtste in Excel en webdesign.

Aan de ouders is ook gevraagd om de computervaardigheden van de leerlingen te beoordelen en 75-80 procent van de ouders beoordeelt deze als goed. Minder dan 2 procent vindt de computervaardigheden van hun kind zwak. De ouders beoordelen verder de computervaardigheden van de vader in 56-68 procent van de gezinnen als goed en in 7-12 procent van de gezinnen als zwak. Voor de moeder zijn deze percentages iets lager, respectievelijk 36-49 procent als goed en 13-16 procent als zwak. Opvallend is dat vaders van leerlingen in het vmbo bl/kl het zwakst zijn in computervaardigheden (12 procent), terwijl de verschillen tussen de onderwijsniveaus als het gaat om zwakke computervaardigheden bij moeders veel lager is.

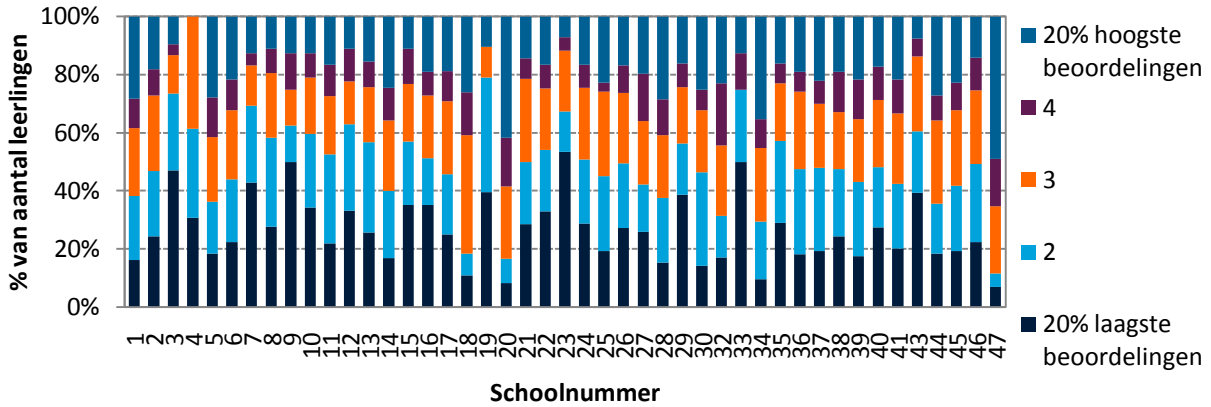
De zelfbeoordeling van intellectuele, instrumentele en ICT-vaardigheden hangt samen met het opleidingsniveau van de ouders: hoe hoger de opleiding van de ouders, hoe beter de leerlingen zichzelf beoordelen.²² Dit geldt niet voor de sociale vaardigheden. De zelfbeoordeling van intellectuele, sociale en ICT-vaardigheden is positief gerelateerd aan de schoolmotivatie van leerlingen, met name de intellectuele vaardigheden. Hoe meer de leerling gemotiveerd is om te leren, hoe beter hij zichzelf beoordeelt op de intellectuele vaardigheden. Er is geen relatie met de instrumentele vaardigheden.

Het zelfvertrouwen dat de leerlingen hebben, ofwel de zelfbeoordeling die ze zich voor de verschillende vaardigheden geven, blijkt positief gecorreleerd met alle persoonlijkheidsdimensies. Maar er springen er een paar uit, verschillend voor de diverse vaardigheden. Bij de intellectuele vaardigheden is de correlatie het sterkste met zorgvuldigheid (0,33) en openheid (0,28), bij sociale vaardigheden met meegaandheid (0,40), extraversie (0,34) en openheid (0,28), bij de instrumentele vaardigheden met extraversie (0,47) en openheid (0,25), en bij de ICT-vaardigheden met openheid (0,26).

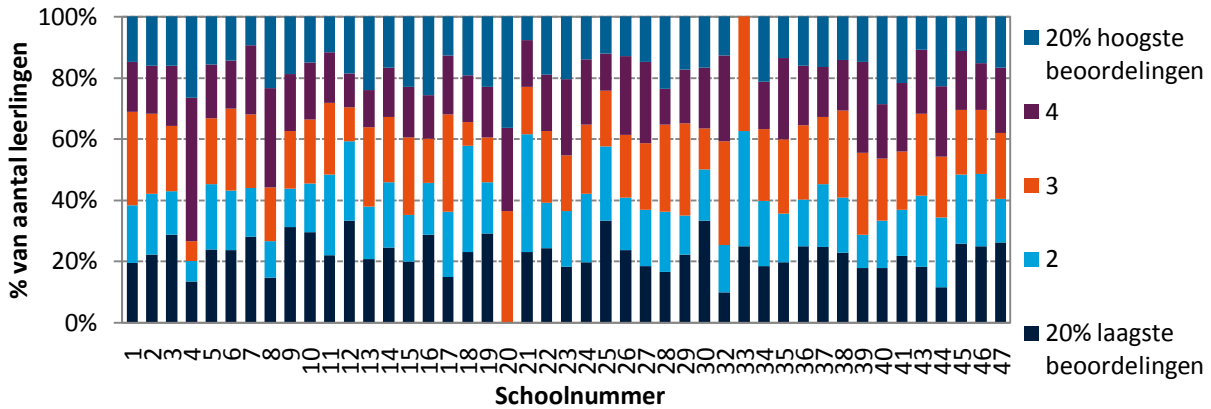
De figuren 14 t/m 17 tonen de verschillen tussen scholen in de zelfbeoordeling van de diverse vaardigheden door de leerlingen. Daartoe zijn de leerlingen in vijf gelijke groepen (kwintielen) verdeeld, variërend van de 20 procent die zichzelf het laagst beoordelen op de vaardigheden tot de 20 procent die zichzelf het hoogst beoordelen. Dan is gekeken hoeveel leerlingen op een bepaalde school tot deze groepen behoren. De figuren laten zien dat er niet alleen variatie is tussen de scholen, maar dat een school ook verschillend kan 'scoren' op de diverse vaardigheden. Als we bijvoorbeeld even naar school nummer 47 kijken, zien we dat ongeveer de helft van de leerlingen op die school tot de-zichzelf-best-beoordelende leerlingen in Limburg hoort als het gaat om intellectuele vaardigheden, maar dat 20 procent of minder van de leerlingen op deze school tot deze groep behoort bij de andere vaardigheden. Dit laat zien dat een school kan uitblinken op een bepaald terrein, maar niet per se op alle terreinen.

²²Opleidingsniveau van de ouders verklaart ongeveer 0,6 procent van de verschillen in zelfbeoordeling tussen leerlingen.

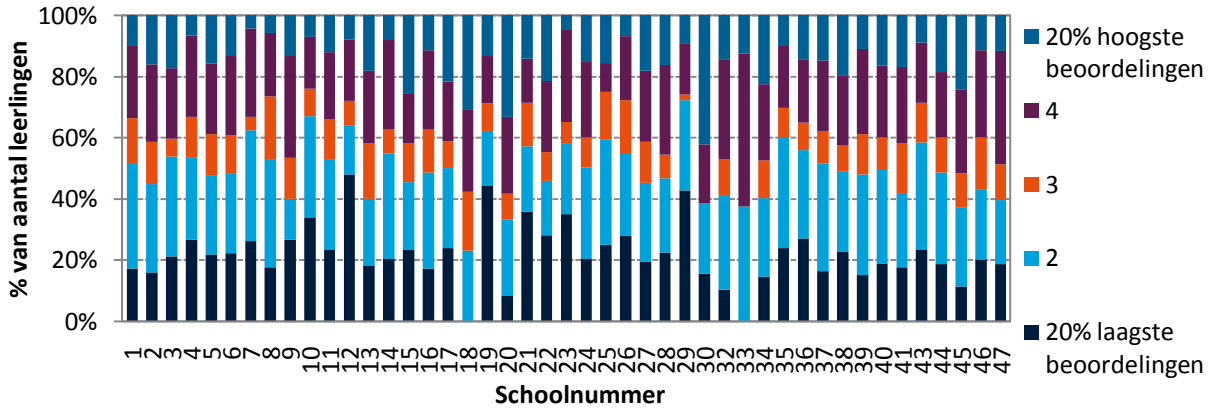
Figuur 14. Zelfbeoordeling intellectuele vaardigheden op de verschillende scholen

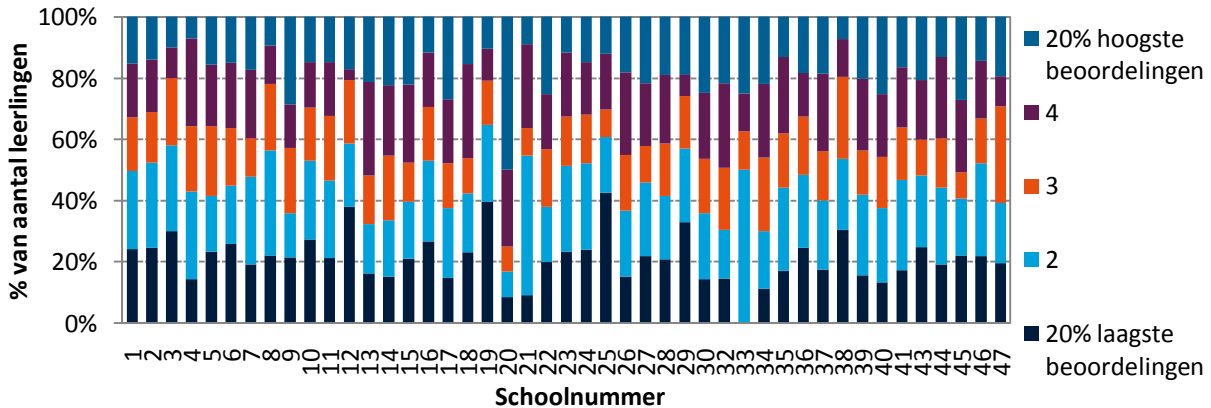
Figuur 15. Zelfbeoordeling sociale vaardigheden op de verschillende scholen

Figuur 16. Zelfbeoordeling instrumentele vaardigheden op de verschillende scholen

Figuur 17. Zelfbeoordeling ICT-vaardigheden op de verschillende scholen

Hoeveel procent verklaart "de school" van de verschillen in zelfbeoordeling tussen leerlingen na controle voor geslacht, sociaaleconomische achtergrond en onderwijsniveau van de leerlingen? Tabel 8 laat zien hoeveel procent de achtergrondkenmerken van de leerling verklaren van de verschillen in zelfbeoordeling en hoeveel procent verklaard wordt als ook de school waarop de leerling zit wordt toegevoegd. De tabel laat zien dat de zelfbeoordeling van de intellectuele en sociale vaardigheden meer van de achtergrondkenmerken van de leerling afhangt, maar dat de bijdrage van de school relatief groot is als het gaat om de zelfbeoordeling van instrumentele en ICT-vaardigheden. Dat wil zeggen dat de zelfbeoordeling op deze laatste twee typen vaardigheden meer gerelateerd is aan de school waarop de leerling zit dan de andere twee typen vaardigheden. Of deze relatie ligt in het feit dat op sommige scholen meer aandacht wordt gegeven aan de ontwikkeling van deze vaardigheden of dat er sprake is van een 'voorselectie' van leerlingen die al dan niet over deze vaardigheden beschikken is onbekend.

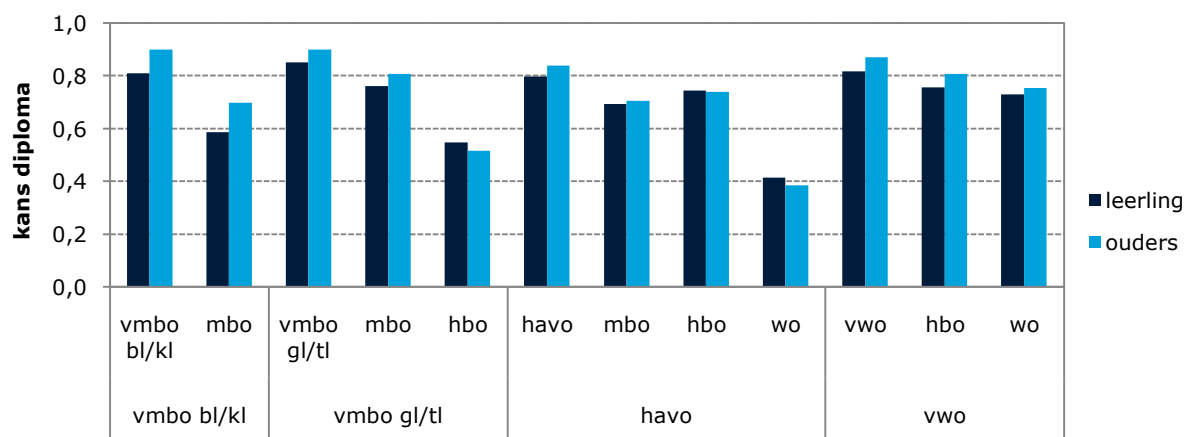
Tabel 8. Bijdrage "school" aan verklaring verschillen in zelfbeoordeling leerlingen

	Controle voor geslacht, sociaaleconomische achtergrond en onderwijsniveau	Plus controle voor de school van de leerling
Intellectuele vaardigheden	6,4	8,5
Sociale vaardigheden	8,0	9,8
Instrumentele vaardigheden	2,0	4,2
ICT-vaardigheden	0,9	3,9

Vertrouwen in de toekomst

Figuur 18 laat de verwachtingen zien van de leerlingen in 3VO en hun ouders over het behalen van diploma's van verschillende onderwijsniveaus. De antwoorden varieerden van zeer klein (1) tot zeer groot (5) en deze zijn omgerekend tot gemiddelde kansen dat men een bepaald diploma haalt.

Figuur 18. Kans op behalen schooldiploma van diverse onderwijsniveaus

De kans op het behalen van het diploma van het huidige onderwijsniveau ligt rond de 80-90 procent, waarbij de ouders iets optimistischer zijn dan de leerlingen zelf. Als gekeken wordt naar de kansen van het behalen van een diploma in het tertiair onderwijs, zijn de ouders van vmbo'ers positiever over het behalen van een mbo-diploma dan de leerlingen zelf, met name voor leerlingen in het vmbo bl/kl. Ouders schatten deze kans op zo'n 70 procent (80 procent voor leerlingen in het vmbo gl/tl), terwijl de leerling denkt dat deze kans slechts 60 procent is (76 procent voor de leerlingen in het vmbo gl/tl). Voor leerlingen in het havo geldt dat ouders en leerlingen bijna gelijke verwachtingen hebben omtrent diploma's in het tertiair onderwijs. De kans op een hbo-diploma

wordt 75 procent geschat. Voor vwo'ers wordt de kans op een universitair diploma ingeschat op 75 procent, waarbij opnieuw ouders en leerlingen bijna gelijke verwachtingen hebben.

Jongens schatten hun kansen op een diploma van een huidige onderwijsniveau of een logische vervolgopleiding iets hoger in dan meisjes. Voor ouders geldt dit in principe ook, met uitzondering van ouders van leerlingen die op het vwo zitten, deze ouders (met name moeders) hebben een hogere verwachting van dochters dan van zonen.

Maatschappelijke instelling en burgerschap

De vragenlijst voor leerlingen bevat 22 stellingen over de attitude ten aanzien van verschillende burgerschapscompetenties.²³ Deze kunnen in twee groepen worden onderverdeeld, en tabel 9 geeft een overzicht van de stellingen binnen de twee groepen²⁴: democratisch handelen / conflicthantering en wereldse instelling / normen en waarden.

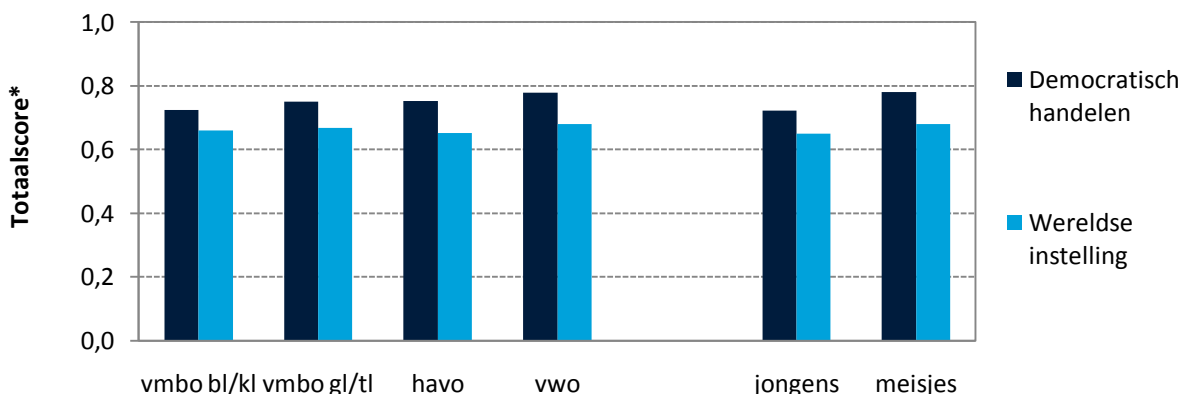
Tabel 9. Stellingen waarmee burgerschap gemeten is bij leerlingen in 3VO

Democratisch handelen / conflicthantering	Wereldse instelling / normen en waarden
Mensen moeten goed naar elkaar luisteren, ook al verschillen ze van mening	Mensen die genoeg verdienen, moeten samen zorgen voor mensen die het minder goed hebben
In een discussie moet iedereen de kans krijgen om iets te zeggen	Als een klasgenoot lang ziek is, vind ik dat er iemand uit de klas bij hem/haar op bezoek moet gaan
Het is normaal dat je meehelpt in het huishouden	Ik vind het belangrijk dat kinderen en jongeren zich inzetten voor een rechtvaardige wereld
Als ik ruzie heb, dan wil ik met de ander blijven omgaan ook als we het niet eens zijn	Ik wil graag met anderen praten over wat er gebeurt in de wereld.
Als iemand in de klas het ergens mee oneens is, moet hij/zij de kans krijgen om zijn/haar mening te geven	Ik vind het goed iets te leren over andere culturen
Als ik ruzie heb, dan wil ik wel toegeven als ik merk dat ik ongelijk heb	Ik houd mij altijd precies aan de regels op school*
Ik vind het vervelend als ik andere kinderen moet helpen op school	Ik vind het leuk om te gaan met mensen die andere gewoonten hebben dan ik
Als ik ruzie heb, ben ik bereid een oplossing te zoeken waar we het allebei mee eens zijn	Ik vertel altijd de waarheid*
Iemand die er heel anders uitziet, wordt geen vriend van mij	Ik laat een ander altijd uitpraten
Ik doe altijd heel aardig tegen de kinderen in mijn klas*	Ik vind het leuk om mensen te kennen die een ander geloof hebben dan ik
	Ik ben altijd heel beleefd tegen de leraar*

*deze vraag is ook expliciet aan de ouders gesteld (of zoon/dochter...).

Figuur 19 laat de gesommeerde resultaten voor de twee domeinen van burgerschap zien. We zien een positieve relatie tussen beide typen burgerschapscompetenties en onderwijsniveau. Vwo'ers hebben in het algemeen een positievere houding ten aanzien van democratisch handelen en de omgang met andere culturen dan de vmbo'ers. Leerlingen in het havo hebben de minst wereldse instelling. Meisjes scoren hoger op beide typen burgerschap, waarbij het verschil het grootst is voor democratisch handelen.

Figuur 19. Burgerschapscompetenties leerlingen in 3VO

*Score gemeten op een schaal van 0 tot 1.

²³Bij de opstelling van deze items hebben we ons laten inspireren door de burgerschapsvragenlijsten van Geert ten Dam (UvA, Amsterdam).

²⁴In de bijlage staat de statistische onderbouwing voor de indeling in deze groepen.

Meer dan 60 procent van de leerlingen vindt dat mensen goed naar elkaar moeten luisteren, en anderen de kans moeten geven hun mening te geven. De bereidheid tot een compromis sluiten is het laagst, met name onder vmbo'ers: slechts 40 procent van hen is hiertoe bereid. Grofweg 20 tot 25 procent van de leerlingen heeft een positieve houding ten opzichte van solidariteit en omgaan met mensen uit andere culturen en/of geloven, maar ook circa 15 tot 20 procent van de leerlingen is het hier niet mee eens. Circa 40 procent van de leerlingen zegt een ander altijd te laten uitpraten, altijd de waarheid te vertellen en beleefd te zijn tegen de leraar. Opvallend is dat er op deze laatste twee punten geen correlatie is tussen de antwoorden van de leerlingen en de ouders: ouders zeggen vaker dat hun kind zich op deze punten correct gedraagt dan de leerlingen, die hebben hierover vaak geen mening. Minder dan 40 procent van de leerlingen zegt zich altijd aan de regels op school te houden. Meer dan de helft van de leerlingen is altijd vriendelijk tegen klasgenoten, hetgeen wederom vaker gesteld wordt door vwo'ers. Op deze twee terreinen is er een duidelijke correlatie tussen het antwoord van de ouders en dat van de leerling: beiden zijn het eens dat de leerling zich deze gebieden goed gedraagt (of juist niet).

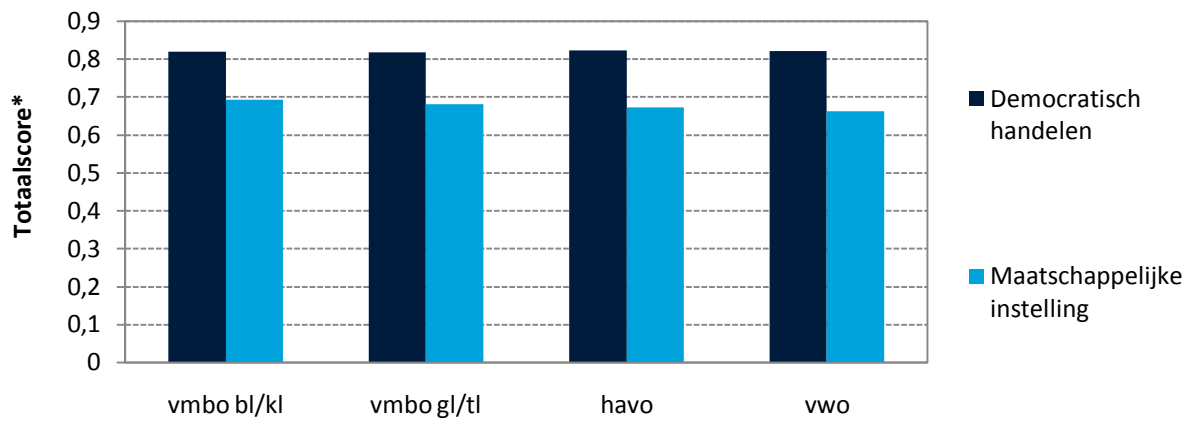
Meer dan de helft van de leerlingen, met name leerlingen in het vwo en havo, wil bij een ruzie zijn zin krijgen. 80 tot 90 procent van de leerlingen zegt het niet vervelend te vinden andere leerlingen te helpen en zegt ook vriendschap te sluiten met mensen die er heel anders uitzien. Deze laatste twee stellingen variëren nauwelijks tussen leerlingen van verschillende onderwijsniveaus. Circa 30 tot 50 procent van de leerlingen vindt dat als een klasgenoot lang ziek is, iemand op bezoek moet gaan (empathie). De vwo'ers zijn het hier vaker mee eens dan de vmbo'ers. Meer dan 40 procent van de leerlingen wil bij een ruzie bij ongelijk wel toegeven. Deze inschikkingsbereidheid is het hoogst bij vwo'ers.

Ook aan de ouders zijn stellingen met betrekking tot burgerschapscompetenties voorgelegd, alsook over hoe traditioneel hun maatschappelijke instelling is, zie tabel 10. Figuur 20 laat de gesommeerde resultaten voor deze variabelen bij de ouders zien.

Tabel 10. Stellingen waarmee burgerschap en traditionele instelling gemeten is bij ouders 3VO-leerlingen

Democratisch handelen / wereldse instelling	Traditionele instelling
Ook wie het niet met mijn eens is, moet zijn verhaal kunnen doen	Deze kinderen zullen het straks beter hebben dan wij
Wie genoeg verdient, moet mee zorgen voor mensen die het minder goed hebben	Ouders moeten kinderen stevig begeleiden bij hun huiswerk
Als ik met iemand ruzie zou hebben, ben ik bereid een oplossing te zoeken waarmee we allebei tevreden kunnen zijn.	Mannen zijn vaak betere politieke leiders dan vrouwen
Ik vind het goed om iets te leren over andere culturen	Moeder worden mag ook zonder vaste relatie
Ik praat graag mee over wat er gebeurt in de wereld	Kinderen van nu gaan een moeilijke toekomst tegemoet
Ik vind het vervelend als andere mensen mijn hulp vragen	Het belang van schoolprestaties wordt vaak overdreven
Als ik met iemand ruzie heb, wil ik toch gewoon mijn zin krijgen	Voor leidinggevende functies zijn vrouwen zeker zo geschikt als mannen
Met mensen uit andere culturen wordt ik geen vrienden	Trouwen is ouderwets
Begrip opbrengen voor anderen, daar zijn grenzen aan	Ik geloof dat de maatschappij erop vooruit gaat
Als iemand lang ziek is die je goed kent, hoor je hem/haar op te zoeken	Kinderen moeten steeds gestimuleerd worden om op school hun best te doen
Als ik met iemand ruzie zou hebben, probeer ik de ander wel serieus te nemen	Studeren is voor jongens van groter belang dan voor meisjes
Van mij mag ieder zijn eigen leefstijl hebben	Kinderen hebben een gezin nodig met zowel een vader als een moeder

Figuur 20. Burgerschap en traditionele instelling van ouders 3VO-leerlingen

*Score gemeten op een schaal van 0 tot 1.

Bij de ouders zien we voor democratisch handelen een veel stabiel patroon, waarbij we ook nauwelijks variatie zien tussen de verschillende onderwijsniveaus. Ouders zijn het bijna altijd allen eens (of oneens op negatief geformuleerde stellingen); er zit geen variatie in de antwoorden. Er zit meer variatie op de stellingen waarmee de traditionele instelling wordt gemeten: ouders van vwo'ers denken minder traditioneel dan ouders van vmbo'ers.

Samenvattende conclusie

Dit rapport is het derde deel in een reeks over de onderwijsprestaties van leerlingen in het derde jaar van het voortgezet onderwijs in Limburg. Met de volledige reeks wordt een gedetailleerd beeld geschetst van de relaties tussen sociale achtergrond, intelligentie, persoonlijkheid, schoolprestaties en schooleffectiviteit in het voortgezet onderwijs in de provincie Limburg. Hiermee worden scholen ondersteund en gestimuleerd in hun streven naar opbrengstgericht(er) werken. Wij rekenen niet alleen de leerprestaties in wiskunde en lezen tot schoolopbrengsten, maar ook in hoeverre de school een bijdrage levert aan de ontwikkeling van de non-cognitieve vaardigheden van leerlingen, zoals motivatie en zelfvertrouwen, maar ook burgerschapscompetenties. Deze vinden weer hun weerslag in huidige of latere leerprestaties van de leerling. In dit derde deel staat daarom de volgende onderzoeksvraag met de bijbehorende deelvragen centraal:

Hoe zitten de leerlingen in het derde leerjaar van het voortgezet onderwijs in hun vel?

*Hoe zit het met hun motivatie om te leren?
Hoeveel steun ervaren ze uit hun omgeving en van wie?
Hoeveel vertrouwen hebben ze in zichzelf en in de toekomst?
Hoe zit het met hun burgerschapsintenties?*

Tabel 11 geeft een samenvattend overzicht van de uitkomsten ten aanzien van schoolinzet, motivatie en welbevinden.

Tabel 11. Schoolinzet, motivatie en welbevinden van leerlingen in 3VO - gemiddelden

	Vmbo bl/kl	Vmbo gl/tl	Havo	Vwo
Gemiddeld aantal uren huiswerk per dag	0,8	1,2	1,6	1,8
Spijbelen	Soms	Soms/bijna nooit	Soms	Soms/bijna nooit
Schoolmotivatie*	0,71	0,75	0,76	0,81
Schoolwelbevinden*				
- school	0,69	0,71	0,72	0,77
- andere leerlingen	0,82	0,84	0,84	0,85

*Scores gemeten op een schaal van 0 tot 1.

Vmbo'ers besteden dagelijks, ongeacht of het door de week of in het weekend is, ongeveer een uur aan huiswerk, leerlingen op het havo/vwo anderhalf tot twee uur. Een aantal ouders merkt wel op dat de leerlingen op school gelegenheid krijgen om huiswerk te maken en thuis niet veel meer hoeven te doen. Ruim de helft van de ouders, en tweederde van de vwo'ers, zegt de leerling niet te helpen bij het huiswerk en ook geeft 30-40 procent aan dat de school nauwelijks ondersteuning op dit terrein biedt. Dit laatste is het minst het geval bij leerlingen in vmbo bl/kl, die krijgen volgens de ouders in een kwart van de gevallen wel hulp bij het huiswerk op school. Zo'n 10-25 procent van de ouders huurt huiswerkbegeleiding in buiten de school om, het vaakst bij de leerlingen in het havo.

Circa driekwart van de leerlingen zegt nooit te spijbelen en ongeveer 20 procent zegt een enkele keer te spijbelen. Het aantal spijbelaars is het hoogst onder de leerlingen in het vmbo bl/kl en het laagst onder de vwo'ers. Jongens zeggen vaker te spijbelen dan meisjes. Als een leerling spijbelt, is dit meestal slechts een lesuur of een halve dag, maar toch zegt 8 procent van de spijbelende leerlingen een hele dag te spijbelen en 3 procent zelfs meerdere dagen.

Ruim 70 procent van de ouders (80 procent bij vwo'ers) vindt dat de leerling zijn of haar uiterste best doet op school en dat de leerling presteren ook belangrijk vindt. Toch is slechts 40 procent van de leerlingen met de toekomst bezig, men richt zich met name op de huidige schoolprestaties (volgens de ouders). Bijna 70 procent van de ouders van leerlingen in het vmbo bl/kl en in het vwo zegt dat hun kind goede begeleiding krijgt op school, in vergelijking met 60 procent van de ouders van leerlingen in het vmbo gl/tl of havo.

Leerlingen zelf zijn ook gevraagd naar hun schoolmotivatie en er blijkt een duidelijke relatie tussen onderwijsniveau en schoolmotivatie. Ongeveer 60 procent van de leerlingen in het vmbo bl/kl acht het heel waarschijnlijk dat hij/zij school afmaakt en een diploma haalt, maar ruim 15 procent van deze groep doet dat alleen omdat het moet. Iets minder dan de helft zegt graag naar school te gaan. Van de vwo'ers denkt circa 80 procent dat het heel waarschijnlijk is dat hij/zij school afmaakt, en minder dan 5 procent doet dit omdat het moet. Meer dan 70 procent zegt met plezier naar school te gaan. Meisjes zijn meer gemotiveerd om te leren dan jongens en zeggen vaker graag naar school te gaan. Ruim 30 procent van de jongens op het vmbo en havo zegt zich te vervelen op school, tegenover een kwart van de meisjes.

Er is behoorlijk wat variatie tussen de scholen als het gaat om de motivatie van leerlingen. Op een aantal scholen behoort meer dan 40 procent van de leerlingen tot de groep minst gemotiveerde leerlingen, terwijl op enkele andere scholen meer dan 30 procent van de leerlingen tot de groep meest gemotiveerde leerlingen behoort.

Tabel 12 geeft een samenvattend overzicht van de uitkomsten op het terrein van steun in de omgeving en persoonlijkheid.

Tabel 12. Steun in de omgeving en persoonlijkheid - gemiddelden

	Vmbo bl/kl	Vmbo gl/tl	Havo	Vwo
Steun in de omgeving				
-Algemeen	0,36	0,38	0,39	0,43
-Wie	Ouders	Ouders	Ouders, broer/zus en vrienden	Ouders, broer/zus en vrienden
Persoonlijkheid				
-Openheid	0,52	0,56	0,59	0,61
-Zorgvuldigheid	0,51	0,49	0,50	0,50
-Extraversie	0,61	0,62	0,63	0,62
-Meegaandheid	0,74	0,76	0,77	0,79
-Emotionele stabiliteit	0,61	0,63	0,65	0,67
-Prestatiegerichtheid	0,76	0,76	0,76	0,80
-Doorzettingsvermogen	0,61	0,64	0,64	0,67

*Scores gemeten op een schaal van 0 tot 1.

De leerlingen voelen zich over het algemeen relatief goed ondersteund, door hun omgeving en dan met name door hun ouders, op terreinen zoals het leuk willen hebben op school. Leerlingen denken ook dat hun ouders trots op hen zijn en dat ze vinden dat ze goed kunnen leren. Omtrent zaken als hulp op de computer en hulp bij het huiswerk voelen leerlingen zich in mindere mate gesteund door hun omgeving. Er is een duidelijk relatie tussen onderwijsniveau en gevoel van sociale inbedding en ook is dit gevoel hoger bij meisjes dan bij jongens.

Wat betreft persoonlijkheidskenmerken scoren leerlingen naarmate ze op een hoger onderwijsniveau zitten, hoger op openheid (bijv. barsten van ideeën), meegaandheid (bijv. vriendelijk zijn) en lager op emotionele instabiliteit (bijv. makkelijk van streek raken). vwo'ers zijn het meest prestatiegericht en hebben het grootste doorzettingsvermogen. Meisjes scoren hoger op

openheid, extraversie (bijv. veel praten), meegaandheid, emotionele instabiliteit en prestatiegerichtheid, maar lager op doorzettingsvermogen.

Met uitzondering van extraversie scoren de meest gemotiveerde leerlingen hoger op alle persoonlijkheidsdimensies: ze zijn meer open, zorgvuldiger, meegaander, emotioneel stabiel, prestatiegerichter en beschikken over meer doorzettingsvermogen. De positieve correlatie tussen persoonlijkheid en motivatie is het sterkst bij prestatiegerichtheid, meegaandheid en doorzettingsvermogen.

Tabel 13 geeft een samenvattend overzicht van de uitkomsten op het terrein van zelfvertrouwen en vertrouwen in de toekomst.

Tabel 13. Zelfvertrouwen en vertrouwen in de toekomst - gemiddelden

	Vmbo bl/kl	Vmbo gl/tl	Havo	Vwo
Zelfbeoordeling*				
- Intellectuele vaardigheden	0,61	0,64	0,66	0,69
- Sociale vaardigheden	0,69	0,70	0,70	0,70
- Instrumentele vaardigheden	0,69	0,71	0,72	0,73
- ICT-vaardigheden	0,76	0,78	0,78	0,78
Kans op behalen diploma				
- Huidig onderwijsniveau	0,85	0,88	0,82	0,84
- Passende vervolgopleiding	0,64	0,78	0,74	0,78

*Scores gemeten op een schaal van 0 tot 1.

Aan de leerlingen is gevraagd zichzelf te beoordelen op een aantal vaardigheden: intellectuele, sociale, instrumentele en ICT. Doorgaans beoordelen ze zichzelf het slechtst op hun intellectuele vaardigheden en het best op de ICT-vaardigheden. Ook geven ze zichzelf een lage beoordeling op de meer creatieve vaardigheden zoals tekenen, schilderen en muziek maken. Ze beoordelen zichzelf hoog op instrumentele vaardigheden zoals een eigen mening geven, discussiëren, sporten, iets op de computer opzoeken en computerspelletjes spelen. Meisjes beoordelen zichzelf hoger op de sociale vaardigheden en jongens op de instrumentele vaardigheden. De leerlingen in het vmbo bl/kl beoordelen zichzelf op alle vaardigheden het laagst, waarbij het verschil het kleinste is op de sociale vaardigheden.

Zowel ouders als leerlingen van alle onderwijsniveaus zijn zeer positief over de kansen van het behalen van het diploma voor het huidige onderwijsniveau. Wat betreft de kansen binnen het tertiair onderwijs is men wat terughoudender en hebben met name in het vmbo de ouders en de leerlingen ongelijke verwachtingen. De ouders gaan er nog wel vanuit dat de vmbo'ers een mbo-diploma halen, maar de leerlingen zijn daar minder zeker van.

Tabel 14 geeft een samenvattend overzicht van de uitkomsten op het terrein van burgerschap.

Tabel 14. Maatschappij en burgerschap - gemiddelden

	Vmbo bl/kl	Vmbo gl/tl	Havo	Vwo
Score democratisch handelen*	0,73	0,75	0,75	0,78
Score wereldse instelling*	0,66	0,67	0,65	0,68

*Scores gemeten op een schaal van 0 tot 1.

Vwo'ers hebben in het algemeen een positievere houding ten aanzien van democratisch handelen en de omgang met andere culturen dan de vmbo'ers. Leerlingen in het havo hebben de minst wereldse instelling. Meisjes scoren hoger op beide typen burgerschap, waarbij het verschil het grootste is voor democratisch handelen. Circa 40 procent van de leerlingen zegt een ander altijd te

laten uitpraten, altijd de waarheid te vertellen en beleefd te zijn tegen de leraar. Opvallend is dat ouders vaker zeggen dat hun kind zich op deze punten correct gedraagt dan de leerlingen zelf.

In dit rapport hebben we gezien dat een aantal variabelen die mogelijk een rol spelen bij de verklaring van verschillen in schoolprestaties tussen leerlingen gerelateerd zijn aan de sociale achtergrond van de leerlingen. Dit zou (evenals gesteld in het vorige rapport) indicatief kunnen zijn van een tweedeling: aan de ene kant leerlingen met de laagst opgeleide ouders en de laagste scores op de non-cognitieve vaardigheden en aan de andere kant de leerlingen met de hoogst opgeleide ouders met de hoogste scores. Tabel 14 laat de correlatie zien tussen sociale achtergrond en een aantal variabelen.

Tabel 14. *Correlaties sociale achtergrond leerling (ses) en diverse variabelen*

	Correlatie	T-waarde afwijking laagste en hoogste ses
Steun in de omgeving	0.051	-2.81***
Motivatie om naar school te gaan	0.034	-1.52
Motivatie om te leren	0.101	-4.89***
Zelfbeoordeling intellectuele vaardigheden	0.086	-3.80***
Zelfbeoordeling sociale vaardigheden	0.026	-1.28
Zelfbeoordeling instrumentele vaardigheden	0.055	-3.47***
Zelfbeoordeling ICT-vaardigheden	0.033	-1.13
Vertrouwen behalen diploma huidige opleiding	0.041	-3.07***
Vertrouwen behalen diploma vervolgopleiding	0.108	-6.61***
Burgerschapscompetenties: democratisch handelen	0.016	-0.39
Burgerschapscompetenties: wereldse instelling	0.051	-1.78*

De tabel laat zien dat leerlingen met de laagst opgeleide ouders in vergelijking met leerlingen met de hoogst opgeleide ouders minder steun ervaren uit hun omgeving, minder gemotiveerd zijn om te leren, zichzelf lager beoordelen op hun intellectuele en instrumentele vaardigheden, minder goede verwachtingen hebben omtrent het behalen van een diploma van de huidige en een eventuele vervolgopleiding en een iets minder brede wereldse instelling hebben. In een apart themarapport zullen we nagaan in hoeverre deze relaties een rol spelen bij de verklaring van verschillen in leerprestatie tussen leerlingen. In hoeverre is er een interactie tussen sociale achtergrond, onderwijsniveau, emotionele ontwikkeling en de leerprestaties van de leerlingen?

Statistische onderbouwingen

Tabel A1. Factorladingen factoren schoolmotivatie bij 3VO-leerlingen in Limburg¹

	Factor 1	Factor 2
Ik stop met deze school zonder hem af te maken		0,635
Ik haal eerst mijn diploma op school		-0,428
Ik ga alleen nog maar doorleren omdat het moet		0,463
Zodra het kan, stop ik met werken	-0,402	0,643
Ik ga liever werken dan leren	-0,386	0,471
Ik ga een vak leren, maar buiten school		0,502
Zodra ik een baan kan krijgen, stop ik met leren	-0,258	0,529
Ik ga nog heel gemotiveerd doorleren	0,721	
Ik ga interessante dingen leren	0,640	
Ik ga nog doorleren omdat ik het leuk vind	0,782	
Ik ga nog heel lang doorleren	0,708	

¹Alleen factorladingen groter dan 0.25 gerapporteerd.

Tabel A2. Factorladingen factoren schoolwelbevinden bij 3VO-leerlingen in Limburg¹

	Factor 1	Factor 2
Ik ga graag naar deze school	0,754	
Ik heb een hekel aan deze school	-0,615	
Ik vind het leuk op deze school	0,751	
Ik verveel me op deze school	-0,443	
De leraren vinden mij aardig	0,613	
Als ik de hulp van de leraar wil, krijg ik die ook	0,625	
De leraren vinden mij best slim	0,427	
De leraren doen erg hun best voor mij	0,634	
Ik heb hier veel vriend(inn)en		0,571
Ik heb vaak ruzie met de leerlingen hier		-0,433
Sommige leerlingen pesten mij		-0,644
De leerlingen hier vinden mij aardig		0,571
In de klas voel ik mij soms alleen		-0,645
In de klas voel ik dat ik erbij hoor		0,670

¹Alleen factorladingen groter dan 0,25 gerapporteerd.

Tabel A3. Factorladingen factoren vaardigheden 3VO-leerlingen in Limburg¹

	Factor 1	Factor 2	Factor 3	Factor 4
Tekenen en schilderen		0.374		
Iemand troosten		0.581		
Iets leuks doen met mijn kapsel		0.608		
Omggaan met andere leerlingen		0.560	0.277	
Leuke kleren uitzoeken en er leuk uitzien		0.665		
Muziek maken		0.251		
Voorlezen	0.376	0.487		
De baas spelen over anderen			0.540	
Eigen mening geven		0.344	0.570	
Winnen bij een ruzie			0.654	
Zin doordrijven			0.576	
Discussiëren		0.372	0.562	
Sporten			0.297	
Schrijven zonder fouten	0.348	0.312		
Opstel schrijven	0.394	0.367		
Hoofdrekenen	0.313			
Concentreren	0.442			
Het nieuws volgen	0.418			
Iets op de computer opzoeken			0.273	0.557
Berichtjes versturen via email		0.320		0.466
Foto's bewerken op de computer		0.417		0.434
Computerspellen			0.278	0.374
Chatten	-0.267	0.337		0.440
Word				0.680
Excel				0.546
E-mail programma				0.644
Surfen op het web				0.604
Webdesign				0.544

¹Alleen factorladingen groter dan 0,25 gerapporteerd.

Tabel A4. Factorladingen factoren burgerschap bij 3VO-leerlingen in Limburg¹

	Factor 1	Factor 2
Mensen moeten goed naar elkaar luisteren, ook al verschillen ze van mening	0.645	
In een discussie moet iedereen de kans krijgen om iets te zeggen	0.725	
Het is normaal dat je meehelpt in het huishouden	0.451	0.283
Als ik ruzie heb, dan wil ik met de ander blijven omgaan ook als we het niet eens zijn	0.516	0.274
Als iemand in de klas het ergens mee oneens is, moet hij de kans krijgen om zijn mening te geven	0.740	
Als ik ruzie heb, dan wil ik wel toegeven als ik merk dat ik ongelijk heb	0.428	0.316
Ik vind het vervelend als ik andere kinderen moet helpen op school	-0.338	
Als ik ruzie heb, ben ik bereid een oplossing te zoeken waar we het allebei mee eens zijn	0.546	0.337
Iemand die er heel anders uitziet, wordt geen vriend van mij	-0.347	
Ik doe altijd heel aardig tegen de kinderen in mijn klas	0.403	0.302
Mensen die genoeg verdienen, moeten samen zorgen voor mensen die het minder goed hebben		0.386
Als een klasgenoot lang ziek is, vind ik dat er iemand uit de klas bij hem op bezoek moet gaan	0.325	0.337
Ik vind het belangrijk dat kinderen en jongeren zich inzetten voor een rechtvaardige wereld	0.392	0.513
Ik wil graag met anderen praten over wat er gebeurt in de wereld.		0.496
Ik vind het goed iets te leren over andere culturen		0.579
Ik houd mij altijd precies aan de regels op school		0.555
Ik vind het leuk om te gaan met mensen die andere gewoonten hebben dan ik		0.554
Ik vertel altijd de waarheid		0.462
Ik vind het leuk om mensen te kennen die een ander geloof hebben dan ik		0.628
Ik ben altijd heel beleefd tegen de leraar	0.299	0.498
Ik laat een ander altijd uitpraten	0.406	0.426

¹Alleen factorladingen groter dan 0.25 gerapporteerd.

Eerdere rapportages

Deel 1: De leerlingen in het derde jaar van het voortgezet onderwijs in Limburg: Onderzoekopzet

Waarom dit onderzoek?

Vraagstelling en instrumentatie

Dataverzameling, onderzoekspopulatie en respons

Deel 2: De leerlingen in het derde jaar van het voortgezet onderwijs in Limburg: Sociale achtergrond

Demografie en gezinssituatie

Gezondheid

De leerling voor en tijdens de basisschool